

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра слов'янської філології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістр

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

Спеціальність 035 Філологія

Спеціалізація 035.033 Слов'янські мови і літератури (переклад включно),
перша – польська

на тему: Постать Ришарда Капусцінського: репортера, авантюриста,
мораліста та інтерпретатора світу

магістрантки II курсу групи ФПРМ-20- _____ Світлани ЗАЙЦЕВОЇ-ВЕЛИКОДНОЇ

Керівник _____

підпис

До захисту допускаю:

Завкафедри слов'янської філології _____ Неля ПОДЛЕВСЬКА

підпис, дата

Хмельницький, 2022

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Освітній рівень	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська
Освітня програма	освітньо-професійна

„ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри слов'янської філології

_____ (Неля ПОДЛЕВСЬКА)

19 жовтня 2021 року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу

ЗАЙЦЕВІЙ-ВЕЛИКОДНІЙ СВІТЛАНІ СЕРГІЙВНІ

1. Тема роботи «на тему: Постать Ришарда Капусцінського: репортера, авантюриста, мораліста та інтерпретатора світу», затверджена на засіданні кафедри слов'янської філології 11 червня 2021 року, протокол № 11.

2. Термін подачі здобувачем вищої освіти завершеної роботи – грудень 2022 року.

3. Вихідні дані роботи:

Ришард Капусцінський – письменник, журналіст, легенда польського та світового репортажу – був і залишається одним із найбільш читаних сучасних митців. Його твори відомі громадянам багатьох країн. Вони представляють читачеві не тільки барвисту екзотику країн третього світу, а й проживають там людей, і як певної спільності, і як особистостей. Особливо – ці окремі портрети здаються «спеціальністю» Капусцінського, його фірмовим знаком, відмінною рисою стилю. Вона тиснена людину – хто він, що відчуває і з якими проблемами стикається. Постать Капусцінського завжди цікавила дослідників. Попри те, що до дослідження постаті Капусцінського часто звертаються, проте про нього, як про репортера, авантюриста, мораліста та інтерпретатора світу залишається недостатньо описаним. Саме це зумовлює актуальність нашого дослідження.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань):

- схарактеризувати наукові підходи до історії репортажу;
- визначити ключові засоби формування професія-репортер;
- описати життєвий та творчий шлях Ришарда Капусцінського;
- схарактеризувати постать репортера, авантюриста, мораліста та інтерпретатора світу.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються			
Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
	НЕМАЄ		

7. Дата видачі завдання – 19 жовтня 2021 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН			
<i>№ з/ч</i>	<i>Найменування етапів кваліфікаційної роботи</i>	<i>Термін виконання етапів роботи</i>	<i>Примітка</i>
1.	Обрання теми кваліфікаційної роботи	Вересень 2022 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень-жовтень 2022 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень–листопад 2022 року	
4.	Написання першого розділу кваліфікаційної роботи	Грудень 2021 – березень 2022 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації в збірнику наукових праць та участі в конференціях	Жовтень 2021 року – листопад 2022 року	
6.	Написання другого розділу кваліфікаційної роботи	Квітень – червень 2022 року	
7.	Написання третього розділу кваліфікаційної роботи	Серпень – жовтень 2022 року	
9.	Написання «чорнового варіанту» дипломної роботи	До листопада 2022 року	
10.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	22 грудня 2022 року	
11.	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи	Грудень 2022 року	
12.	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру і її захист	Грудень 2022 року	

Магістрант _____

Світлана Зайцева-Великодна

Керівник роботи _____

Анотація

Тема роботи: Постать Ришарда Капусцінського: репортера, авантюриста, мораліста та інтерпретатора світу

Автор – Зайцева-Великодна С. С.

Науковий керівник – Серкова Ю. І.

Науковий консультант – Станіславова Л. Л.

Обсяг кваліфікаційної роботи – 88 сторінок основного тексту.

Робота містить 91 джерело посилання.

Ключові слова: постать, Ришард Капусцінський, репортер, журналіст, репортаж, митець, людина, інтерпретатор світу.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню постаті Ришарда Капусцінського: репортера, авантюриста, мораліста та інтерпретатора світу.

Ришард Капусцінський – письменник, журналіст, легенда польського та світового репортажу – був і залишається одним із найбільш читаних сучасних митців. Його твори відомі громадянам багатьох країн. Вони представляють читачеві не тільки барвисту екзотику країн третього світу, а й проживають там людей, і як певної спільності, і як особистостей. Особливо – ці окремі портрети здаються «спеціальністю» Капусцінського, його фірмовим знаком, відмінною рисою стилю. Вона тиснена людину – хто він, що відчуває і з якими проблемами стикається. Постать Капусцінського завжди цікавила дослідників. Попри те, що до дослідження постаті Капусцінського часто звертаються, проте про нього, як про репортера, авантюриста, мораліста та інтерпретатора світу залишається недостатньо описаним. Саме це зумовлює актуальність нашого дослідження.

Меті підпорядковується вирішення завдань: схарактеризувати наукові підходи до визначення репортажу; визначити ключові засоби формування професія-репортер; описати життєвий та творчий шлях Ришарда Капусцінського; схарактеризувати постать репортера, авантюриста, мораліста та інтерпретатора світу.

Об'єктом дослідження постає постать Ришарда Капусцінського: репортера, авантюриста, мораліста та інтерпретатора світу.

Предмет вивчення – різнобічна людина, яка є одночасно і творцем великого посту, і великою особистістю та авторитетом.

Авторові роботи вдалося проаналізувати праці науковців, присвячені вивченню поняттю «репортаж». Охарактеризовано постать репортера, авантюриста, мораліста та інтерпретатора світу. Також описано життєвий та творчий шлях Ришарда Капусцінського.

Науковий апарат і висновки в кваліфікаційній роботі чіткі та повністю відбивають зміст роботи. Апробація дослідження, зазначена у вступі роботи, свідчить про достовірність результатів дослідження.

Перспективу подальших розвідок убачаємо у моделюванні типажних образів чоловіків польської лінгвокультури в лінгвокогнітивному, лінгвокультурному та лінгвосеміотичному аспектах з метою виявлення їхніх домінантних ознак і порівняння з ознаками типажних образів.

Автор _____

підпис автора і дата подання роботи до захисту

ЗМІСТ

ВСТУП	9
1 МАЙСТЕР РЕПОРТАЖУ	11
1.1 Репортаж	11
1.1.1 Історія репортажу	11
1.1.2 Спроба визначення репортажу	16
1.1.3 Між репортажем та літературою	17
1.2 Ришард Капусцінський	19
1.2.1 Професія – репортер	20
1.2.2 Проблеми стилістичної та жанрової кваліфікації	21
1.3 Творча майстерня	22
1.3.1 Джерело створення	22
1.3.2 Тематика творів	23
1.3.3 Реконструкція заходів	25
1.3.4 Форма і склад	28
1.3.5 Імператор – між художньою літературою і репортажем	32
2 АВАНТЮРИСТ	35
2.1 Постійне захоплення світом	35
2.2 Література походить з подорожі	36
2.3 Перетин кордонів	40
2.4 Африка Капусцінського	45
2.5 Зустріч з іншим	49
3 ІНТЕРПРЕТАТОР ДІЙСНОСТІ, МОРАЛІСТ	53
3.1 Бачити більше	53
3.2 З різних точок зору	62
3.3 Філософія Капусцінського	71
3.3.1 Проти лицемірства світу	74
3.3.2 У дружбі з «Іншим»	75
3.3.3 Негаразди третього світу	78

3.3.4 Особистість доброго репортера.....	79
ВИСНОВКИ.....	82
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	86

ВСТУП

Постать Ришарда Капусцінського завжди цікавила дослідників. Він широко відомий як журналіст, репортер і письменник. У сучасних наукових розвідках існує чимало праць, в яких описується постать Ришарда Капусцінського, зокрема можна виокремити: (Казимир Вольни-Зморжинський) Про творчість Ришарда Капусцінського. Спроба інтерпретації, (Вітольд Береш і Кшиштоф Брунетко) *Kapusiński: Я не приймаю світ а також* (Беата Новацька і Зигмунт Зьотек) – дослідники його біографії – Ришард Капусцінський. Біографія письменника.

Мета роботи полягає у комплексному аналізі постаті Ришарда Капусцінського: репортера, авантюриста, мораліста та інтерпретатора світу. Реалізація цієї мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

- схарактеризувати наукові підходи до визначення репортажу;
- визначити ключові засоби формування професія-репортер;
- описати життєвий та творчий шлях Ришарда Капусцінського;
- схарактеризувати постать репортера, авантюриста, мораліста та інтерпретатора світу

Об’єктом дослідження постає постать Ришарда Капусцінського: репортера, авантюриста, мораліста та інтерпретатора світу.

Предмет вивчення – різнобічна людина, яка є одночасно і творцем великого посту, і великою особистістю та авторитетом.

Матеріалом дослідження обрано особисті висловлювання письменника з інтерв’ю, а також *«Автопортрет репортера»* Ришарда Капусцінські.

Вибір методів дослідження зумовлено метою й завданнями роботи. Для аналізу фактичного матеріалу в роботі застосовано комплексний підхід, що виявляється у використанні таких методів: проведено синтез даних, аналіз словникових дефініцій проведено для з’ясування значень ключових слів, що вербалізують постать Ришарда Капусцінського; використаний метод критичного аналізу літературних джерел, контекстуально-інтерпретаційний

аналіз (для виявлення і тлумачення особливостей вербальної репрезентації постаті Ришарда Капусцінського:). Для досягнення поставленої мети застосовано й інші методи: описовий, зіставний.

Наукова новизна праці полягає в тому, що **вперше** схарактеризовано постать Ришарда Капусцінського; *визначено* поняття репортажу; *виокремлено* ключові засоби формування професія-репортер.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленому аналізі окремих аспектів постаті Ришарда Капусцінського та детальному описі особистості Ришарда Капусцінського та його ролі у культурному житті Польщі. Матеріали кваліфікаційної роботи можуть слугувати для подальших студій у галузі етнолінгвістики, лінгвостилістики, літературознавства тощо.

Практичне значення полягає в застосуванні результатів дослідження в теоретичних та практичних дисциплінах «Сучасна польська мова», «Практичний курс польської мови», «Методика навчання польської мови», «Вступ до літературознавства». Можна використовувати в розробленні спецкурсів та проведенні семінарів із когнітивної лінгвістики, лінгвістичного аналізу художнього тексту, лінгвокультурології й країнознавства, для написання курсових, дипломних та магістерських робіт тощо.

Структура. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та переліку джерел посилання (91 позиція). Загальний обсяг роботи – 88 сторінок, із них основного тексту – 86 сторінок.

1 МАЙСТЕР РЕПОРТАЖУ

1.1 Репортаж

З давніх часів репортаж займав значне місце в житті людини. За словами Мельхіора Ваньковича – майстра і авторитета польського репортажу – це не тільки найдавніший публіцистичний жанр, але навіть «батько літератури»¹. У своєму творі «*Караф Ла Фонтен*», дещо перебільшено, хоч і не відхиляючись від істини, він писав: «Письменники – місце в відношенні споконвічного щура, від якого були зачаті поперек. Тому що репортаж старий, як і людська мова. Це вже почалося, коли перший троглодит приніс звістку про випас мамонтів»².

Отже, це свого роду передана інформація, яка несе в собі достовірні розповіді, описи, враження від важливих подій, подорожей або зустрічей, свідками яких є її автор. Він хоче поділитися своїми знаннями зі світом, використовуючи відповідну форму.

Умовність жанру, з плином часу, зазнала безліч трансформацій, і його визначення викликало до сих пір безліч труднощів.

1.1.1 Історія репортажу

Назва *репортажу* походить від латинського слова *reporto*, що означає «я посилаюся»,

«Доповідаю» про подію свідомості людей, які не бачили події³. Такі відомості, які, як передбачається, є достовірними, вже можна знайти в історично древніх письмових записах. До них відноситься Біблія, стародавні твори Гомера, а також оповідання моряків, мандрівників і купців, напр.

Опис світу Марко Поло⁴.

Сам Ришард Капусцінський обрав своєю моделлю античного історика Геродота, а його «*Історія*», яка є розповіддю про перські війни, описом

географії та історії Греції та навколишнього світу, супроводжувала його під час численних подорожей.

Форма репортажу почала кристалізуватися в другій половині дев'ятнадцятого століття. У той час відбувався поступовий розвиток преси, а сама назва виду було прийнято 5 європейськими мовами. У той час воно означало «публіцистичний репортаж» про справжні події, учасником або безпосереднім свідком яких був автор. Ця розповідь збагатилася докладним описом оточення, особливостей характеру, а також вражень самого репортера, представляючи одержувачу прямо або побічно ставлення до описуваної дійсності.

Такі особливості репортажу дають привід до висновку, що репортаж як самостійний жанр відокремився від літературного обряду, але все ж залишився з ним у тісному взаємозв'язку. Елементи репортажу можна знайти в старих подорожніх звітах, як внутрішніх, так і зарубіжних, в маршрутах ⁶ і щоденниках, а також в епоху Просвітництва і романтичні вірші-подорожі. Прикладами таких творів є: «Фліс» Себастьяна Клоновича, «Подорож Туреччиною і Єгиптом» Яна Потоцького, «Подорож Америкою» Юліуша Німцевича, а також «Образи з життя і подорожі Юзефа Ігнація Крашевського».

У період позитивізму, з іншого боку, листи, щоденники та щоденники охоче використовувалися для зв'язку подорожі. Серед таких авторів – Адольф Дигасинський, який написав «Листи з Бразилії» (1891), та видатний письменник Генрик Сенкевич, автор книг «Листи з Африка» (1891-92) та «Листи з подорожі до Америки» (1876-78). Його серія репортажів, присвячених Америці, завоювала велику репутацію, її читали не тільки прості громадяни, а й журналісти і редактори, адже вона піднімала цікавлять їх питання. У своїх репортажах з Нью-Йорка і своїх візитах до місцевих офісів «Вісника», «Трибуни» і «Таймс» Сенкевич писав:

«Дивляться цілі армії репортерів, які заплатили за свою вагу золотом і розкидані по всьому світу, щоб нічого примітного в світі не вислизнуло від

їхніх новин. [...] Між репортерами

У «Геральді» представлені такі знаменитості, як Стенлі, який тепер пробігає по інтер'єру Африка за рахунок редакції. Американці з гордістю кажуть, що багато навіть європейських міністрів надсилають політичні новини у свої газети як репортери ⁷.

У своєму акаунті про Америку автор представив якісь інноваційні рішення. Достовірну розповідь він поєднував з описом свого поточного місця проживання, а також з власними спостереженнями, думками і почуттями. *Листи з його подорожей по Америці* також сповнені художнього пейзажу і метафоричних образів.

Позитивізм також описав сучасне в той час суспільство і проблеми, що зачіпають його. Спостерігалось життя інших людей, їх бідність, їх важка праця. Це знайшло відображення в романах Генрика Сенкевича, Болеслава Пруса та Елізи Оржешкової.

Таким чином, за словами Ришарда Капусцінського ⁸, усі великі письменники мали репортаж. У Польщі до таких належать Юзеф Ігнацій Крашевський, Генрик Сінкевич, Софія Налковська та Марія Кунчевічова.

Юзеф Ігнацій Крашевський також був автором першого репортажу в польській пресі того часу. Оpubлікована в «Тигодиннику Петербурзькому» в 1838 році, у випуску 94, вона мала назву *Pracownia Suchodolskiego*. У свою чергу, першим сучасним польським репортажем вважається «*Паломництво до Ясної Гури*» Владислава Реймонта, *написане* в 1895 році.

У міжвоєнний період репортаж став типовою формою нон-фікшн – термін, який тоді ввели критики. У той час зросла потреба в достовірному обліку сучасних, автентичних подій. Крім фактологічного запису, поточні потреби преси супроводжувалися також репортажем, що документував соціальні та політичні антагонізми тих років ⁹. Серед його творців між іншими Марія Кунчевічова, Кристина Крагельська, Єжи Мельцер.

Однак найвидатнішими представниками як до, так і після Другої світової війни були Мельхіор Ванкович та Ксаверій Прушинський. Ришард

Капусцінський сказав про них: «Мені пощастило мати чудових попередників, можна сказати: вчителів, а точніше – майстрів. [...] Я знав обох особисто, обидва захоплювалися, любили і цінували¹⁰».

Творчість цих двох великих репортерів – як пише Казимир Вольни-Зморжинський¹¹ – характеризувалася великою проникливістю, інтересом до проблем людей, з якими вони зустрічалися, а також «умінням поєднувати літературні та фактичні елементи без чітких видових відмінностей».

Мельхіор Ванкович¹² створив унікальний тип репортажного роману, в якому, крім автентичності подій, присутні елементи спогадів і вигадано-анекдотичних. Він використовував надзвичайно багату і живописну мову, міг плавно переходити від іронії до пафосу, часто посилався на традицію сторітеллінга. Ванкович був допитливим спостерігачем багатьох історичних подій. Найвидатнішою його роботою вважається «*Битва при Монте-Кассіно*» (1945-47), що представляє собою епічну монографію, безсумнівно, не позбавлену рис репортажу. На ньому були зображені потужні зусилля польського солдата під час Другої світової війни. У своїй творчості Ванкович також сягнув родинної історії (*Щенячі роки*), торкнувся долі поляків на засланні (*Panorama losu polskiego: Tworzywo*), а також суті літературного жанру, яким є репортаж (*Прямо з корови*). Він також є автором своєрідного самокоментаря до власного твору – «*Карафе*» *Ла Фонтейна* – який є збіркою есеїв, які представляють суму його поглядів.

Репортажі Ксаверія Прушинського¹³ відрізняються великою проникливістю та політичним реалізмом. Їх автор окремо і критично ставився до найважливіших проблем міжвоєнного періоду, як в Польщі, так і в світі. Його тексти характеризуються літературною чутливістю і великою ерудицією. Найвідомішими публіцистичними творами Прушинського є *Сараєво 1914 р.*, *Шанхай 1932 р.*, *Гданськ 1933 р.* або «*Подорож Польщею*», в якій він критикує соціально-економічну відсталість країни. Також варто звернути увагу на його літературну творчість, якому він присвятив себе після війни. Він опублікував такі романи, як «*Дорога крізь Нарвік*» (1945), збірки

оповідань *«Тринадцять казок»* (1946) і роман *«Каравель з Месхеда»* (1948). Ян Пацлавський так описує особливості літературної творчості Прушинського: «Його оповідне чуття, оповідання прози [...] Говорячи живою, красивою мовою, він поєднує автентичний матеріал з літературною вигадкою. Його історизм приносить [...] «Освіження сердець» черпається з історичних аналогій, при цьому автор створює мозаїку з фактів, підпорядкованих власному суб'єктивному баченню»¹⁴.

Тут варто згадати ще одного видатного репортера міжвоєнного періоду – Фердинанда Гетеля. Його¹⁵ робіт відомі не лише в Польщі, а й за її межами. У міжвоєнні роки вони були зняті і переведені на багато мов. Гетель був видатним прозаїком, драматургом, публіцистом і редактором багатьох журналів. Він також був завзятим мандрівником. Його експедиції не завжди здійснювалися тільки для задоволення – їх причиною часто була і політична ситуація. Однак він повідомляв майже про кожну подорож і супутні переживання в своїх творах. До них відносяться репортажні книги: *«Крізь палаючий Схід»* (1924), *«Єгипет»* (1927), *«Острів на похмурій півночі»* (1928) або *«Подорож до Індії»* (1933). Описи вражень від подорожей знайшли відображення і в прозі Гетеля: романі *«Король котеджу»*, або в оповіданнях *«Кос-на-Памір»*. Крім течії барвистої екзотики, в його творчості фігурують також антиреволюційні та антидемократичні тенденції (*Самуїл Зборовський*). Вони стали основою для симпатії Гетеля до італійського фашизму, яку він висловив у збірнику репортажів *«Під знаком фашизму»* (1939). Заслуговують на увагу також мемуари, опубліковані після воєнного часу *війни* (1955), написані Гетлем під час його перебування у вигнанні.

У повоєнний час документальні функції перебрала на себе проза, що є свідченням воєнно-окупаційного досвіду нації. Писали так: Софія Налковська в *медальйонах* або Тадеуш Боровський в табірних оповіданнях. У пізніші часи домінували вигадані репортажні історії з дидактичною тезою – *«На будівлі»* Тадеуша Конвікі, *«Початок оповідань Маріана Брендіса»*.

Особливо пишний розвиток репортажу відбулося в середині п'ятдесятих років, коли дебютувала більшість нині активних репортерів. Конкретну характеристику, документацію та пояснення соціальних і моральних явищ тодішніх поляків вели: Єжи Амброзевич, Ганна Кралл, Єжи Ловелл, Кшиштоф Кеколевський та багато інших. Істотні зміни відбулися і в традиційному сорті дорожній репортаж. Окрім тих репортерів, які зосередилися на барвистому описі екзотичних звичаїв та пригодницько-сенсаційному оповіданні, таких як Аркадій Фідлер (*Канада, що пахне смолою*), Мечислав Лепецький (*у тіні Кордильєр*) або Мельхіор Ванкович (трилогія *W сліди Колумба*), розвинувся також різноманітний репортаж, який є дослідженням політичних, економічних і культурних процесів, що відбуваються в сучасному світі¹⁶. Цим репортажем займаються: Казимир Дзевановський (*«Тягар білої людини»*), Войцех Гелжинський (*«Інші світи, інші дороги»*), а також Ришард Капусцінський (наприклад, *«Імперія»*).

Письмовий репортаж відіграв дуже важливу функцію, поки його часткову роль не взяв на себе телевізійний репортаж. Він давав людям зрозуміти, розширював кругозір, інформував. Однак з появою та розвитком засобів масової інформації, медіарепортаж став ставати все більш популярним у донесенні новин. Його творцями є Вальдемар Мілевич, Беата Янухта та Данієль Зелінський.

1.1.2 Спроба визначення репортажу

Форма репортажу за ці роки зазнала безліч трансформацій, і її визначення до сих пір неоднозначно. І теоретики, і творці жанру беруться за цей виклик, засновуючи свої міркування на безлічі різних критеріїв.

Егон Ервін Кіш, класик репортажу, що вважається його попередником, підкреслює в своєму визначенні, що «специфіка відносин полягає в тому, що його предметом є реальна подія». Щоб описати їх, потрібно «екологічне дослідження», яке лежить в основі репортеза. З метою розвитку предмета

необхідна предметна підготовка і збір відповідних матеріалів і документів.¹⁷ Мельхіор Ванкович порівнює їхню колекцію під час написання репортажу для роботи над мозаїкою – «жодна частинка не може бути пофарбована, кожна повинна бути винайдена в природному кольорі»¹⁸.

За словами Станіслава Бачинського, репортаж – це «звіт спостерігача про події, ситуації, людей»¹⁹. Для Кшиштофа Кеколевського «поточна історія правдивих фактів»²⁰. Казимир Кожневський, з іншого боку, вважає, що «репортаж доносить до читача правду сьогоденного дня, використовуючи всі художні засоби – крім художньої літератури».

Тому тут немає місця спотворення істини або додавання змісту, заснованого на уяві, щоб заповнити прогалини і прогалини в знаннях з описуваного предмета. Сам Федір Достоєвський онука Варвара Тимофіївна, працівник редакції «Гражданін», сказав він:

«Напишіть і запам'ятайте мою пораду: вам ніколи не доведеться вигадувати ні сюжет, ні інтриги. Беріть те, що підказує саме життя. Життя набагато багатше всього, що ми можемо придумати. Ніяка уява не створить того, що ви іноді знайдете в самій звичайнісінької, звичайнісінькою житті. Поважайте життя»²¹.

1.1.3 Між репортажем та літературою

Важливо також при визначенні репортажу, що це жанр з плинними межами. Він розміщений на кордоні літератури і публіцистики. Крім передачі фактів, вона характеризується документальним оформленням змісту. Тому вона приносить науку, показує реальність «заново», допомагає у вирішенні проблем. На думку Вітольда Навроцького, репортаж наближає до читача знання про життя, гуманізує²² його і підпорядковує етичним і естетичним критеріям, шукає відповіді на питання про вічну тривогу людини, межу його надій, прагнень, можливостей²³. Це можливо завдяки інсценізації фактів. Таким чином Анджей Муларчик підкреслює силу репортажу. Це не автентична подія, а саме: «Запалена ература» розумілася як

драма представленої долі. Завдяки цьому, досягається своєрідна спільність переживань описуваного героя і читача. Це дозволяє краще приймати репортаж²⁴.

Репортер створює зібрані ним матеріали за зразком сюжету. Як свідок або учасник повідомлених подій він вибирає ті елементи спостережуваної реальності, які варті уваги на його думку. Вона встановлює їх причинно-наслідковий зв'язок, а також насичує емоційним змістом. Так, як зазначила Стефанія Скварчинська²⁵, «репортаж не є дзеркальним відображенням дійсності», бо «він трансформується призмою інтелекту та психіки митця». Таким способом автор репортажу може проявити своє ставлення до описуваних подій, завдяки чому допомагає читачеві розібратися в проблемах навколишньої дійсності. Зазвичай в цьому і полягає прихований сенс тексту, і відкриття його одержувачем полягає в тому, щоб дивитися на твір як на художній твір вищого порядку, а не просто як на публіцистичний²⁶.

Особливістю репортажу, яка також наближає його до літератури, є динамічність і образність передачі подій. Зміст такого тексту «залучає» читача, викликаючи в ньому напругу і ряд емоцій. Це також рухає його уявою. Мельхіор Ванькович, навчаючи свою дочку Марту писати репортажі, порадив: «Адже ви не йдете до діловода Пошти, щоб вам довелося описувати все по черзі. [...] Будьте напружені, Діва: ви не маєте права писати, поки не розвинете образ. Ви повинні описувати, а не посилатися»²⁷.

Тому він стверджує, що репортаж – це не тільки повідомлення про події та інформацію, а й живописний запис дійсності. Він також вказує на те, що досвід реалістичної прози впливає на форму репортажного тексту. Вацлав Кубацький, один з перших критиків описаного жанру, дотримується аналогічної думки. Він стверджує, що польський письмовий репортаж використовував досвід реалістичної прози та автобіографізму. Так він увійшов на територію жанрів, які мають свою поетику. До них відносяться: публіцистичний етюд, щоденник, новела і навіть роман. Включивши творчі елементи в опис дійсності, документальний звіт доповіді отримав назву

літературного репортажу²⁸.

Підводячи підсумок, репортаж, крім особливостей, які привносять його в журналістику, характеризується ще й своєрідною «літературністю». Важливим елементом є інформування реципієнтів про реальні події, теперішні або минулі. Автор, як їх свідок, учасник або слухач інших, хто бачив цю подію, реконструює твердження, яке є записом дійсності. Події, їх наслідки, а також персонажі тут автентичні. Автор доповіді підписує свій текст своїм ім'ям і прізвищем, він пов'язаний журналістською етикою і власною совістю. Тому вся інформація повинна бути перевірена і задокументована.

Прочитавши репортаж, читач може додзвонитися до описуваного людини або перевірити з інших джерел, чи дійсно описувана подія мало місце. Для того щоб підвищити достовірність і достовірність, творці репортажу також включають в свої тексти реальні документи, вирізки з газет або журналів. І наостанок – дуже важливим є те, яким чином подаються факти. Репортер оформляє їх в сюжет, співвідносить як оповідача (яким є він сам) в першій або третій особі, і цей зв'язок фіксується літературно-художнім способом. У ній він використовує образність, динамізм і драматургію подій.

Завдяки цим обробкам – характерним для літературних творів – це призводить читача до вищих естетичних переживань. Вона стимулює його уяву, викликає емоції, намагається «потрапити всередину нього». Важливо і те, що він зачіпає теми, що показують проблеми сучасного світу, непомітно відзначає своє ставлення до представленої дійсності, змушуючи читача замислитися над цією темою. Це допомагає таким чином вирішувати завдання, і його текст набуває універсальності. Стає не тільки «Подія», яскравий опис фактів, а й послання, що містить моральні істини. Автор репортажу часто ставить їх перед собою, прагнучи до наголосу в тексті.

1.2 Ришард Капусцінський

Як сам Ришард Капусцінський визначає репортаж і що для нього означає робота репортера? Чи є визначення і кваліфікація його роботи чимось очевидним? І, нарешті, якою майстернею він користується?

1.2.1 Професія – репортер

Автор «Подорожей з Геродотом», часто запитуючи про культивованій ним літературний жанр, часто відповідав, що просто пише тексти. Визначення репортажу, яке було йому найближче, говорило про те, що воно описує справжні події і людей за допомогою форм вираження, майстерні, переживань беллес-леттр. Ця формула, як згадує Капусцінський ³⁰, базувалася на терміні та значенні New Journalism ³¹ – нової журналістики, запровадженої американцями у шістдесяті роки. Важливим аспектом у створенні текстів, що ілюструють реальність, для Ришарда Капусцінського було не лише донесення «сухих фактів», а й приділення особливої уваги поясненню причин та відносини в описуваних подіях. Тому важливе місце тут займає історичний контекст, якому письменник, в тому числі завдяки своїй освіті (історик), приділяв особливу увагу. Так він розділив репортаж на «хороший» і «поганий». З одного боку, за його словами, був текст, який був лише актуальною інформацією, що створює враження, що історія просто «відбувається на наших очах». Такого роду інформація вона передається світу через засоби масової інформації. З іншого боку, він висунув репортаж, в якому приділяється увага його одержувачу. Нерідко середньостатистичний читач або глядач стикається з труднощами в засвоєнні отриманої інформації. Саме тому так важливо, щоб описані події були пов'язані один з одним в логічне ціле і змушували їх прийом викликати різні роздуми і спонукати до інтерпретації змісту. «Усвідомлення реальності – як стверджував Капусцінський – дає відчуття більшої безпеки, більшої психологічної стійкості та впевненості в собі» ³².

За його словами, робота репортера полягає в задоволенні потреб іншої

людини. Вони стосуються не тільки прийому інформації і доповнення знань, або насичення цікавості, а й сприйняття істин, цінностей і думок, які хоче донести репортер. Автор «Імператора» часто згадував в інтерв'ю, що ставиться до своєї роботи як до місії, «тому що – як він каже – таким чином ми наближаємо іншу людину до інших, пояснюємо поведінку, щось влаштуємо або просто доставляємо читачеві задоволення»³³.

1.2.2 Проблеми стилістичної та жанрової кваліфікації

Ришард Капусцінський створив власний, складний для наслідування стиль «гібрид» – поєднує в своїх текстах риси різних літературних форм. Автор Лапідарьов, пояснюючи суть свого твору, говорить:

«По-спрошеному, сьогоднішня ситуація літератури виглядає наступним чином: з одного боку, ми маємо belles-lettres, який все більше орієнтується на внутрішнє життя, психіку особистості. Відправною точкою є одна людина. Її внутрішнє життя. Її ставлення до іншої людини. На протилежному полюсі знаходяться новини, які доносять ЗМІ – жорсткі, короткі, прості репортажі. А що між ними? Значною мірою порожнє поле, яке я намагаюся обробляти. Щоб описати клімат або атмосферу, стан освіти афекти людей, треба тягнутися до прийомів художньої літератури. І все ж саме інформація розповідає історію найголовнішого – становлення історії»³⁴.

Письменник, повідомляючи про події, не обмежується перфункційними повідомленнями про те, що «бачив» або «чув». Йдучи по стопах творців belles-lettres, він розширює свій текст аспектами цінностей, а також почуттів і емоцій. Він зосереджується на описі життя як окремої людини, так і колективу, тим самим показуючи читачеві, як інші функціонують, в яких ситуаціях опиняються, що думають і відчувають. Таким чином він отримує справжню реальність, в якій можна знайти людину, ототожнити себе з нею, зрозуміти її проблеми, а отже, і свою власну.

Твір Капусцінського також базувався на моделях творчості багатьох

видатних митців – не лише репортажних, а й художніх творів. На його творчість вплинули як його майстри: Мельхіор Ванькович і Ксаверій Прушинський, так і європейські прозаїки: Антоній Чехов і Томаш Манн. У своїх текстах він також спирався на техніку американського репортажу, представниками якого були: Джон Дос Пассос, Норман Мейлер, Ернест Хемінгуей³⁵.

Підводячи підсумок, творчість Ришарда Капусцінського не можна однозначно віднести до одного жанру. Можна лише вказати на постійні особливості його текстів. Вони несуть інформацію, адже писати правду про світ – для нього найголовніше. Він не був здатний створювати художню літературу, але зміст того, що «вийшло з-під його пера», викликає у глядача естетичні та моральні переживання. Форма переданих повідомлень створює враження позачасового опису життя людини і його проблем в навколишньому світі.

1.3 Творча майстерня

1.3.1 Джерело створення

Автор «Імператора» не тільки створив власний стиль письма, а й розробив майстерню, на основі якої створювалися його тексти. На питання про джерела, на яких він пише, він згадував в основному про подорожі. Він був людиною, цікавою для світу, він хотів завжди бути там, де щось відбувається, а потім описувати це іншим. За своє життя він здійснив сотні подорожей, він побував на всіх континентах світу, він познайомився з культурою багатьох країн, познайомившись з місцевими жителями і проблемами, з якими вони зіткнулися. В інтерв'ю Аліні Ерт-Ебердт він зізнався, що це його спосіб життя:

«Я подорожую писати. А я пишу, тому що подорожую. Якби я перестав їхати, я б розбив ручку».

Дослідження, аналіз і відкриття країн по всьому світу дали йому основу

для створення своїх робіт. У цьому брали участь численні жертви, зусилля, як фізичні, так і розумові. На своєму шляху він зіткнувся з безліччю важких загроз і небезпек. Він часто думав, що його подорож стало для нього останнім, тому що він не зможе з нього повернутися. Він завжди подорожував один, з багажем, зведеним до мінімуму. Він зосереджувався тільки на тому, що міг спостерігати, пізнавати, відчувати. Його єдиною супутницею по дорозі було читання.

Для Ришарда Капусцінського книги є джерелом творення. Відправлення «В дорогу» він узяв із собою літературу про окремі країни, їхню історію та культуру, тим самим глибше познайомившись з ними. Читання важливих творів також допомагало йому в процесі написання. У його бібліотеці було кілька тисяч томів, і його принцип полягав у написанні тексту, який би не дублював те, що вже було створено іншими.

Третім джерелом авторського твору «Подорожі з Хе Родо» стали його власні роздуми. Як говорилося раніше, він хотів поділитися з читачем власними поглядами на світ. Так, описуючи далекі країни, він не відрівав себе від своїх емоцій. Він перейнявся текстом переживаннями і думками, які супроводжували його під час подорожей.

1.3.2 Тематика творів

Найбільше Капусцінського захоплювали країни третього світу. Як репортер він почав свою роботу в редакції «Sztandar Młodych». Уже тоді його роботи були помічені і оцінені по достоїнству. У 1956 році в газеті був опублікований його репортаж під назвою «Це також правда про Нову Гуту». Двадцяти чотирирічний Капусцінський, який тоді був робітником у Новій Гуті, написав текст, який виявився критичною версією місцевих умов життя робітників. Завдяки щирості і формі, в якій він представив своє робоче місце, він отримав першу премію Золотого хреста заслуги.

Опис країни, в якій він жив, однак, не був чимось, в чому він міг би

реалізувати себе. Найбільшою мрією Капусцінського було залишити польську мову і подбати про інший, далекий світ, якого він ніколи не бачив. Редакція «Прапора молодого» погодилася на його прохання – відправивши його (як першого іноземного кореспондента) в Індію. Сам факт «перетину кордону» був для нього надзвичайний досвід, який він пізніше описав у книзі «Подорожі з Геродотом». Його закордонні доповіді сподобалися редакціям, що призвело до відправки його в інші країни – включаючи Пакистан, Афганістан, Японію, Китай і, нарешті, в африканські країни. Капусцінський часто підкреслював:

«Ці подорожі та життя в різних куточках нашої планети були тоді, в дотелевізійну епоху, відкриттям надзвичайної істини: що ми не самотні у світі, що ми належимо до великої людської сім'ї, яка численна – і все більш численна, а також мультикультурна, багатомовна, багаторасова»³⁶.

Однак не тільки відкриття нових материків було важливо для автора «Імператора». Його захопила сама історія становлення країн третього світу, безпосереднім спостерігачем якої він став:

«Моя перша поїздка в Азію [...] і наступні поїздки в Африку змусили мене зрозуміти, що я був свідком надзвичайної події, яка є одним з найважливіших моментів в історії ХХ століття. Зазвичай ми говоримо про історію двох світових війн або історії тоталітарних систем, нацизму і комунізму, причому мало уваги приділяється тому, що ХХ століття – це, крім усього іншого, народження третього світу, нової політико-географічної карти людства. Мені пощастило стати свідком цього історичного явища, історії, яка стає, формує, типом некнижкової, неакадемічної історії»³⁷.

Тематика його репортажів зосереджена на тому, щоб показати нашому суспільству факт існування далеких країн, їх колоритну культуру і індивіда, що живе в них. Історія становлення і зміни, що відбуваються там. Прикладами місця, де він це висловив, є «Чорні зірки» і «Якщо все Африка», а також книга «Киргизька сходиться з коня», що ілюструє культуру і звичаї кавказьких і південноазіатських республік Радянського Союзу, в які він

подорожував в шістдесяті роки.

Ще одним аспектом, про який йдеться у творчості Капусцінського, є війни та революції. Він описав соціальні проблеми, боротьбу за незалежність, наприклад, у «Футбольній війні», де розповідається про боротьбу африканців, чому помер Карл фон Спреті, і в «Христі з гвинтівкою на плечі», що стосується Латинської Америки, а також у книзі «Інший день» життя, що описує громадянську війну в Анголі.

Останнє питання, з якого складається тематика творів письменника, – падіння тоталітарної влади. Це книги: «Імперія», « Шахіншах» і «Імператор», що, безсумнівно, є одним з найвидатніших творів Капусцінського.

Він включив в неї картину життя в Ефіопії в останні роки правління однойменного імператора – Хайле Селассіє. Він описав не тільки правління глави ефіопської нації і його "люди", а й палацове життя, зіставляючи їх на противагу бідності суспільства. Імператор ніколи не виступав проти корупції, доносу і лицемірства. Він також не виступав проти нечесного збагачення свого оточення, за рахунок людей, які вмирали від голоду за межами палацу. Ці протиріччя, роками оповиті мовчанням і переконанням в тому, що держава «йде добре», в кінцевому підсумку призвели до бунту і поступового краху правлячого режиму і самодержавної влади.

Капусцінський, пишучи свої репортажі, підійшов до них з точки зору особи, яку стосуються обговорювані ним аспекти. Він описав її життя , уражене бідністю і часто поганими умовами життя. Він зосередився на почуттях під час війни, кровопролиття або репресій з боку влади. Тому можна констатувати, що предметом його творчості є просто людина і його доля, а й сенс подій, в яких він опинився.

1.3.3 Реконструкція заходів

Постійна пристрасть до подорожей і пізнання екзотики інших країн, читання, відкритість світу і особисті думки на обтяжливих темах – ось ті

аспекти, без яких твори автора «Імперії», напевно, не були б створені. Із задоволенням і цікавістю він відправився в інший «куточок світу», щоб заглибитися в його культуру і умови життя місцевого суспільства. Він шукав, спостерігав, задавав питання, робив нотатки, фотографував, збирав газетні вирізки, щоб завершити матеріал, який був би основою для написання. Він також неодноразово підкреслював, що це вимагає «фізичних навантажень, здоров'я і часто загрожує смертю». Він бачив у цьому причину такої невеликої кількості людей, які роблять репортажі, адже, як він сказав:

«Зазвичай ви репортер лише певний період, в юності, пізніше – більшість репортерів змінюють свій спосіб життя – або сидючи в редакційних кріслах, або замикаючись у своїх будинках і пишучи книги. Так, багато репортерів ставляться до своєї журналістської роботи лише епізодично, їм байдуже на її закріплення і продовження»³⁸.

Капусцінський, однак, ніколи не здавався, присвячуючи кожен мить своїй творчості. Його не бентежили небезпеки невідомих країн, війни і революції, в яких він став учасником. Він подолав всі труднощі, слабкості і навіть хвороби, щоб виконати свою журналістську «місію».

Те, що також було обов'язковим елементом, що дозволяв йому творити, були інші люди. Завдяки їм і їх слова, в яких описувалася не тільки обстановка і життя у даній країні, а також у власних точках зору, почуттях та емоціях, Капусцінський представив собі глибоку, можна сказати, психологічну картину реальності, яку він хотів пізнати. Виходячи з цього, він вважав, що «репортер – раб людей, він може зробити стільки, скільки дозволять йому ці люди». Без їхніх стосунків «ми не будемо знати, що вони думають, якщо вони нас кудись не заберуть, ми ніколи не дійдемо до місця, якщо вони нас не нагодують, [...] Ми голодуватимемо»³⁹. І ось, збираючи відомості про Хайле Селассіє і його правління, Капусцінський намагався охопити якомога більше людей, які колись якимось чином були імператором. Близький шлях. Він спілкувався зі своїми колишніми слугами, чиновниками та міністрами, серед інших. Це вилилося в стислий і надзвичайно яскравий

опис життя і правління імператора Ефіопії і «його народу», їх неминучого падіння, злиднів ефіопського суспільства. Путівник Капусцінського Тефerra Гебрюольд, колишній глава імперського Міністерства інформації, дав можливість Капусцінському завершити ці описи та розповіді. Саме він привів до потрібних людей, які завдяки своїй рекомендації порвали з ефіопською недовірою і небажанням довіряти, надавши Капусцінському відповідну інформацію. Автор книги, повідомляючи про свою співпрацю з екскурсоводом, розповідає:

«Почалися наші підозрілі експедиції. Ми були парою колекціонерів, які бажали відновити приречені картини, щоб зробити їх виставкою старого мистецтва володіння»⁴⁰.

Автор «Чорного дерева» був надзвичайно відкритий для інших людей. Він любив контакти з оточуючими, дарував їм посмішку, уважно слухав, намагаючись зрозуміти їхні думки і життєву ситуацію, що стало можливим завдяки його великій емпатії.

Варто також зазначити, що Ришард Капусцінський не погодився на запис своїх інтерв'ю на магнітофон. Цей метод може порушити щирість розмови «віч-на-віч». Тому він записав найважливішу інформацію, таку як «Одне речення, одна думка, іншими словами, все буде втрачено»⁴¹. Конспектування давало йому відчуття, що він творить, це був естетичний досвід, це було схоже на малювання, адже, як він казав: «зошит – це одночасно скетчбук, написана сторінка – малюнок, картина»⁴².

Повернувшись зі своїх подорожей, багатий новими враженнями, спогадами, образами і зібраними матеріалами, він сів творити. Це був час реконструкції подій, вибору і вибору найважливіших елементів, які будуть перенесені на папір. На що він спирався в такі моменти, так це на його пам'ять. Він стверджував, що уваги заслуговує тільки та інформація, яка потрапила в його пам'ять: «Я пам'ятаю. Я імпресіоніст. Таку документацію, як день, час, імена, прізвища тощо завжди можна знайти пізніше, а що важливо – я пам'ятаю суть справи. [...] Тому що пам'ять – я вважаю – діє як

сито: вона рятує найважливіші»⁴³.

Вибір речей, про які можна було б написати, також залежав від інтуїції, таланту та етичних принципів, а суб'єктивні враження та емоції від поїздки балансували об'єктивними документами, зібраними під час поїздки.

Останнім випуском, невід'ємним елементом письменницької «майстерні» Капусцінського, був фізичний контакт між ним і «інструментом, знаряддям праці, майстернею». Навколо нього мав бути стіл, папір, друкарська машинка, олівець, купа книжок – вільні сторінки, розкидані по підлозі»⁴⁴.

1.3.4 Форма і склад

«Для того, щоб писати, я повинен відчувати внутрішній тиск слів і образів, що течуть з глибини мене, вимагаючи, щоб мене відзначали. Без цього тиску я сиджу безплідно, без діла, нічого не можу написати»⁴⁵.

Цими словами Капусцінський підкреслював, наскільки нудно і трудомістко викладати свої знання і думки на папір. В інтерв'ю він часто порівнював репортаж з операцією на очах⁴⁶, роботою «шевця, що проводить цілі дні на табуретці і терпляче робить взуття за взуттям»⁴⁷, і навіть з роботою археолога, адже «кожна біла сторінка – це експедиція в невідомість. «Пошук, який лише зрідка закінчується відкриттям, пошуком, здобиччю»⁴⁸. Так він замкнувся в своїй студії, відрізав себе від усіх справ, представившись нарядом концентрації. Таким чином, відповідно до своїх думок, роздумів і совісті, він почав писати. Однак, як згадує⁴⁹, часто виникали проблеми, він не міг «впасти в ритм», не зміг досягнути величезні знання, зібрані під час подорожі і геніальним чином передати їх одержувачам. Так було, в тому числі, і з написанням «Імператора». В інтерв'ю Марку Міллеру він сказав:

«Це було 76 років – у мене вже було 20 років подорожей по світу за плечима – і коли я почав все це писати – я побачив, що не можу так продовжувати. [...] Що мені це просто набридає. [...] Тоді я вирішила, що не

буду писати так ще»⁵⁰.

Так як же описати чергову революцію і кровопролиття? За плечима у автора «Імператора» були твори, в яких він вже багато разів піднімав ці питання. Він виявив, що війни, їх опис і опис керувалися тими ж шаблонами, які він не хотів дублювати знову. Близький до зриву, закликаний редакцією «Культури», в якій книга повинна була з'явитися в епізодах, йому нарешті прийшла в голову ідея:

«Вже на межі цього відчаю [...] безнадійний, без виходу – шукаю найпростіше речення, найпростіше – бо воно мене врятує. Я завжди знала, що рятує тільки простота. [...] І ось я дивлюся в ці картини і мені здається, що у імператора була маленька собачка [...] Він завжди носив його [...] і у нього був слуга, який завжди висів навколо цього пса. [...] Що може сказати про цю собаку такий слуга? Найпростіше речення [...]: Це був невеликий японський ієй. Його звали Лулу. [...] У той момент, коли я написав це, я знав, що у мене є книга»⁵¹.

І так, за принципом «від деталі до загального», Капусцінський окреслив форму і побудову свого твору. Як відомо, він не був прихильником перфункційних описів, які використовувалися журналістами преси. Для кожної з обговорюваних ним тем він вибирав відповідний стиль, який, на його думку, найкраще вловив питання. У його книгах ми знаходимо не тільки конкретні репортажі, а й оповідання, біографії, повісті та есеї. Все, однак, представлено відповідно до автентичних подій.

Для підтвердження правдивості представлених подій Капусцінський доповнює свої тексти різними типами документів. Це дає читачеві огляд теми з різних – об'єктивних точок зору. Так складався Імператор. Розділам книги передують цитати, що припускають зміст, що міститься в окремих її частинах. Є також прес-вирізки, які, розташувавшись в кінці твору, пояснюють долю Хайле Селассіє після повалення його влади. Казимир Вольни-Зморжинський порівняв ці методи лікування з технікою зіставлення, яку використовував Дос Пассос. Вона дозволяє збагатити характерні події,

призводить до підвищеного інтересу до реципієнта, а також свідчить про поліфонічному складі творів⁵².

Факти Ришарда Капусцінського зазвичай розташовані в хронологічному порядку і доповнюють один одного. Їх причинно-наслідкова послідовність призводить до драматизму описуваних подій, які завдяки цьому втягують вас і часто здивувати читача. Пишучи про імператора Ефіопії, він розділив зміст на три частини – глави під назвою послідовно: «Трон», «Іди», «Іди» і «Розпад». У першому з них він знайомить нас з ефіопським світом, де править «Цар царів», «Обраний Божий», оспівуваний і шанований своїми підданими. Він настільки великий, що дарувати йому нескінченну кількість поклонів, відкривати перед собою двері, підкладати під ноги подушку – ось найбільші почесті, які могли дійти до «звичайної» людини.

З цієї причини в палаці ведеться вічна боротьба, суперництво за прихильність з «доброзичливим господарем», підживлюване доносами, брехнею і корупцією. Капусцінський також представляє ідеально складений день правителя – призначені години для прослуховування доносів, годування левів під час прогулянки палацовим садом, години номінацій, покарань, служителів, суду тощо. Наступний розділ ілюструє Повільний процес пробудження свідомості ефіопського народу. У країні почала лунати гучна критика урядів, в основному з боку освічених студентів, які повертаються в країну. Щоб змусити замовкнути спекуляції, які імператор вважав несправедливими, він оголосив план розвитку країни.

На жаль, прагнучи до прогресу будь-якою ціною і слави могутності своєї держави – він збільшив бідність і кількість людей, що вмирали від голоду, які жили в провінціях. В останньому розділі, «Розпад», представлений поступовий крах правлячого режиму. Бунтівна IV дивізія послідовно виводила з палацу послідовних міністрів і чиновників і конфіскувала всі гроші палацу, проти чого – що цікаво – імператор не виступав. Військові були його найбільш довіреною установою, він

стверджував, що якщо революція повинна бути чимось для Ефіопії, він погодився на це.

Таким чином король королів був повалений шляхом викриття свого нечесного правління, закриваючи очі на погані умови життя своїх підлеглих, несправедливі призначення на посади, а також привласнення великих грошових сум, внесених в іноземні банки, з державної скарбниці. Таким чином, очі суспільства відкрилися – правитель, піднесений до розмірів Бога – раптом став злодієм, деспотом і шахраєм.

У текстах Капусцінського позиція, яку він займає ні в чому, також важлива. Він не писав їх лише з точки зору репортера, як це зробив Войцех Ґежинський⁵³. Реальність, яку він представляє, розглядається в першу чергу «очима головних героїв». Як оповідач, він представляє їхні стосунки, поведінку, життєву ситуацію так, ніби він «один з них». Часто також використовує

елементи біографії та характеристики, а також використання мови персонажів, що свідчить про справжність і можливість ще більш тісного підходу до них одержувача. Чудову ідею для цього він використав у «*Імператорі*», написавши яке, просте речення, сказане слугою імператора про його собаку, створило концепцію, що книга складатиметься з прямих розповідей про співрозмовників Капусцінського. Таким чином, картина імператора і життя в Ефіопії окреслюється його жителями у вигляді монологів – повідомлень, сказаних на адресу репортера, напр.:

Т.К-Б.:

«Дорогий друже, звичайно, пам'ятаю. Це було майже вчора. Майже вчора, століття тому. [...] Я багато часу проводив з імператором як чиновник міністерства листів. Ми почали роботу о восьмій годині [...]»⁵⁴.

А.М.-М.:

«Як дворецький з трьох дверей, я був найважливішим з лакеїв, призначених до глядацької зали. У цьому залі було три пари дверей, тому було три дворецьких, що відкривалися і закривалися, але у мене була перша

позиція, тому що через мої двері проходив імператор»⁵⁵.

На додаток до цієї непрямой присутності, що передає слова інших, Капусцінський також використовував випадковий та епізодичний запис особистих вражень, переживань та пригод. Так він описав способи збору інформації, умови, в яких працював, побоювання, що товариські шиють для нього в різних ситуаціях. У тексті *Імператора* ці питання відзначені курсивом. Вони служать своєрідною дидаскалією, яка серед сценічних висловлювань героїв є авторськими нотатками про місце і час дії⁵⁶, напр.:

«Вечорами слухав тих, хто знав двір імператора. Раніше вони були палацовими людьми або мали право входу. [...] Я відвідав їх, коли вже було бл. Довелося міняти машини і маскуватися. Ефіопи глибоко недовірливі і відмовилися вірити в щирість моїх намірів [...]»⁵⁷.

1.3.5 Імператор – між художньою літературою і репортажем

Автор *«Імператора»* вважав свої нариси майбутнім репортажу. За його словами, репортаж, насичений твором, не тільки описує світ, а й намагається пояснити його⁵⁸. Цей метод також використовував Прушинський. Так само, як і Капусцінський «Йому була властива велика чутливість до події, до точок кипіння світу, до потреби, перебувати в жарких місцях, описувати їх»⁵⁹. Їхні тексти несуть повідомлення, що пояснюють, інтерпретують та аналізують світ. Щоб спонукати читача до роздумів під час читання своїх творів, вони використовували метафори, притчі або параб-олами. Важливу роль тут відіграє образність. Завдяки їй «слово в слово» описувана реальність стає перед очима глядача, що дає йому основу для інтерпретації змісту, що міститься в ній. Чудовим прикладом є розповідь Капусцінського про прийом у імператора Хайле Селассіє, що ілюструє контраст палацового бенкету з «бенкетом» жебраків:

«На столах нагромаджувалися гори м'яса і фруктів, риби і сиру. Багатоповерхові торти капають солодкою і барвистою глазур'ю. Вишукані

вина поширюють фарби блиск, освіжаючий аромат. Грала музика. Минав час серед розмов, сміху і споживання.

[...] Я вийшов з Великої зали через бічні двері до двору. Була темна ніч, був невеликий дощ, травень, але прохолодно.

[...] У гущавині ночі, в багнюці і під дощем стояла юрба босих жебраків. Посудомийні машини, що працювали в бараках, викинули їм залишки тарілок. Я спостерігав за натовпом, який їв укуси, кістки і риб'ячі голови трудомістко і зосереджено. У цьому бенкеті була обережна, прискіплива концентрація, дещо жорстока і забута, голод, задоволений у напрузі, в інтенсивності, в екстазі»⁶⁰.

Заслуговує на увагу також мова і стиль, з яким Капусцінський пише свої тексти. Зазвичай це короткі речення, тому що вони «створюють темп і рух». Вони швидкі і надають ясності прозі⁶¹. Однак не завжди можна їх використовувати, тому що деякі теми вимагають іншого стилю їх опису⁶². Так відбувається, наприклад, з *Імперією*. У «*Імператора*» ж опис влади, яке вже було дещо анахроністичним і, як каже автор книги, мало в ній щось «феодалне», вимагало архаїчного стилю. Автор використовував стилізацію, виявляв неординарний лінгвістичний артистизм. У записаних висловлюваннях про імператора ми знаходимо такі слова, як «ловці, алісти, джено, правда або звархолон». Дуже часто зустрічаються і римовані пропозиції, такі як: «[...] [Сановники] незабаром зібралися в групу, забули про імперію, залишилися серед них, помирилися між собою, запевнили один одного [...]»⁶³.

Підводячи підсумок, вищеописані трактування одночасно поєднують в собі переваги художньої літератури і нон-фікшн у творах Капусцінського. Кожна його книга несе в собі істини про життя, світ і людину. Надається достовірна інформація ним таким чином, щоб викликати роздуми у реципієнтів, стимулювати їх інтерпретацію, допомогти зрозуміти іншу людину, чужі культури або механізм влади – як у випадку з *Шахиншахом* і *Імператором*. Збігнєв Бауер, переглядаючи цю роботу, сказав, що:

«Ришард Капусцінський написав книгу не про Хайле Селассіє, а про ідею всієї імперії та ідею всіх потрясінь. [...] Книга про те, як повільно нація позбавляється від страху, як повільно падає мантия з ессара, а від перевороту прокляття. «Імператор» - це вивчення імператорської людини в момент поразки. До кінця замкнуті в собі, недоступні, невідомі. [...] З-під шару гротескного, глузливого оповідання виходить трагічний і нелюдський портрет»⁶⁴.

Войцех Гелжинський, з іншого боку, описав тексти автора «*Чорного дерева*» як такі, що «Крім своєї документальної цінності, вони також набувають виміру великої політичної, моральної та філософської метафори»⁶⁵. Вони є універсальним і позачасовим записом істин, а також багатством відтінків опису «потойбічного» світу.

2 АВАНТЮРИСТ

2.1 Постійне захоплення світом

Чому світ
пролетів повз мене так
швидко

Його відмовилися
зупинити, наблизившись
Переключитися на вас

кинувся на

зникаючу точку
У вогні та диму⁶⁶

(Р. Капусцінський)

Капусцінський, безперечно, захоплювався світом. Його різнобарвність і різноманітність досі дивували його. Однак чим ближче він хотів достукатися до її суті і глибше пізнати її, тим більш невідомою і невловимою вона здавалася йому. Саме про це говорить цитований вище вірш, про недостатність і жалю. Про те, як важко прийти в світ, задовольнити свою цікавість, знайти відповіді на постійно виникаючі питання. Людині часто не вистачає на це часу, можливостей і готовності. Чого не скажеш про автора *Імператора*, адже він все своє життя присвятив «вивченню світу», бажаючи зібрати якомога більше інформації про свій Тема, якою можна поділитися з іншими. Заглиблюючись в читання його творів, читач може сказати, що їх автор просто «все вже бачив». Йому був не чужий образ голоду, хвороб і злиднів, війни і смерті, режиму і гноблення, а й унікальність країн, які не були поза нашою досяжністю, їх різнобарвна культура і люди, настільки відмінні від нас. Все це доставляло йому величезне задоволення і давало великі результати у вигляді творів, які він писав. Творець *Ланідарії* часто підкреслював, що репортер стає людиною, яка має до цього схильність особистості, адже, як він говорив: «журналістська цікавість до світу – справа характеру»⁶⁷. Тут потрібна не тільки готовність до дій і готовність до самопожертви, а й допитливість і пристрасть. Це робить бути репортером професією, від якої «немає втечі», тому що, поряд з професійним обов'язком,

це суть способу життя ⁶⁸. Це постійний пошук, вивчення світу, постійний шлях, часто небезпечний, але дає задоволення і задоволення. Капустінський розглядає цю проблему, зокрема, у своїй книзі *Podróże z Herodotem*. Він пише:

«Ми насправді не знаємо, що втягує людину у світ. Цікавість? Голод вижити? Потреба в постійному дивуванні? Людина, яка перестає дивуватися, видовбана, має обгоріле серце . У людині, яка думає, що все вже було і ніщо не може її здивувати, померло те, що найпрекрасніше – краса життя» ⁶⁹.

Письменник ділить людей на тих, хто не особливо цікавиться світом, і знайомство з ним передбачає лише непотрібні зусилля і тих, хто зачарований життям. Приголомшені ненаситною цікавістю, «їм завжди потрібно щось нове, їм постійно доводиться щось поглинати, доповнювати, розмножувати, збільшувати» ⁷⁰ Капустінський вважає Геродота такою людиною, до якої він ставиться як до найбільшого авторитету. Читаючи слова творця *Імператора* про стародавнього репортера і любителя подорожей, може скластися враження, що він теж говорить про себе.

Геродот був для нього людиною, одержимою правлінням і манією пізнання, яка в поєднанні з розумом і письменницьким талантом, яким він був наділений, – «йде прямо в історію світу!». «Розум Геродота не може зупинитися на одній події або одній країні. Щось постійно його несе, щось тривожно мчить". Факти, які він виявив того дня, вже не були зачаровані наступним днем, і він повинен був продовжувати йти, бачити, торкатися і чути якомога більше. Він був «зайнятим, поглиненим, невтомним кочівником ⁷¹, повним планів, гіпотез». Те, що їх також об'єднувало і становило суть їхнього життя, було постійною подорожжю. Капустінський описує це як «зусилля і пошуки, як спробу пізнати все – життя, світ, себе» ⁷².

2.2 Література походить з подорожі

Як зазначено в першому розділі, подорожі є невід'ємною частиною

роботи репортера. Зібрана під час нього інформація, образи, враження і думки є основою в процесі створення. Автор «Імперії» часто підкреслював, що не може описати речі, яких не бачив, місця, які не відвідував, або людей, яких не зустрічав. Щоб познайомитися з далекими країнами, їх культурою і побутом, необхідно було відправитися в подорож, яка – хоч і захоплююча – але не була простою справою. Капусцінський стверджував, що «подорож як репортера вимагає певного емоційного надлишку, вимагає пристрасті. Крім пристрасті, для цього немає інших підстав»⁷³. Тож це знову питання особистості.

Ми розрізняємо людей, які погано себе почувають, коли їх змушують змінюватися. Замкнені в своєму маленькому світі, вони стежать за тим, щоб ніщо не порушувало його стабільність. Їм нецікаво, що знаходиться за межами знайомої місцевості. Поруч з ними є люди, які їдуть відпочивати або на подвиг, або на роботу. Однак є і невелика група людей, природа яких штовхає їх досліджувати світ у всьому його різноманітті. Ришард Капусцінський також був таким:

«Я повинен подорожувати, я повинен їздити. Коли я сиджу на місці, не обов'язково в Польщі, де завгодно, я починаю нудьгувати, я починаю хворіти, я повинен йти далі. Мені страшенно цікавий світ. Я завжди шкодував, що ще не був тут і там»⁷⁴.

Він був людиною, яка «погано себе почувала в умовах стабільності», любила подорожувати і ніколи не хотіла від цього відмовлятися. На запитання Станіслава Береша про причини такого стану речей він стверджував, що не може пояснити це раціонально. З одного боку, це була робота репортера, яка «спокушала тим, що було найприємнішим» – вона дозволяла пережити пригоду, пізнати світ. З іншого боку, він зарахував себе до групи людей, які просто народжуються з необхідністю бачити світ і переживати його:

«В історії були тисячі Колумбів. У них не було жодної конкретної причини, чому вони бралися за такі складні виклики, ніхто їх не змушував це

робити. Це були люди, яких приваблювала дорога, люди, яким доводилося перебувати в постійному русі, люди, які були зачаровані змінами. Я належу до цих людей. [...] Це в мені. Звичка, як каже Пруст, стає другою натурою для людини. Моя професія стала моєю другою натурою»⁷⁵.

Тому постійне бажання подорожувати було способом життя Капусцінського. Як він сказав: «Я почав свої мандри у віці семи років, і я блукаю до цього дня Сьогодні»⁷⁶ По-різному можна виразити словами поеми Едуарда Стачури – «Одне життя – це подорож людини», що сягає назад до вічного топоса *homo viator*⁷⁷. На ній зображений безперервний шлях, напрямком якого визначається місцем старту, тобто простором втраченого дитинства і юності. Це часто важкий шлях, повний важких переживань. Що важливо, це також веде до вихідної точки, тобто просто приходить повне коло. Для християн метою такої подорожі по життю є Бог і повернення в рай. Для древніх греків, однак, вона могла бути батьківщиною, адже *homo viator* в грецькій міфології – архетипний мандрівник Одиссей, що прагне протягом десяти років до жаданої Ітаки.

Свій шлях Капусцінський почав з раннього віку свого життя. Народився 4 березня 1932 року в Пінську, на Поліссі, в дитинстві вчителів місцевих початкових шкіл. Протягом п'яти років сім'я Капусцінських багато разів змінювала свою квартиру, раз у раз на іншій вулиці в Пінську. Їх доля змінилася з настанням війни. Почалося «викорчовування майбутнього автора *Імперії* зі світу першої батьківщини»⁷⁸. Як він описує в *Буші польською мовою*, втеча раптом стала для його сім'ї «якоюсь вищою необхідністю, якоюсь новою формою життя». Всі тікали, боячись депортацій. Пам'ять молодого Капусцінського назавжди вписана в образ жорстокості, злиднів і смерті – нерозривних сторін війни.

Ці часи – як пишуть Новацька і Зьотек – не сприяли щасливому дитинству, вони позбавляли нас мрій, вони забирали віру. Молодий Ришард, крім усього іншого, продавав мило, щоб заробити туплі своєї мрії, насолоджувався солодким пилом з порожньої банки з цукерками, бо, залитий

гарячою водою, давав солодкуватий Напій – єдина їжа його сім'ї протягом деякого часу. Будучи вівтарним хлопчиком, він щодня допомагав у похованнях у братських могилах. Отже, це були переживання, які залишили свій слід в особистості Капусцінського. У дитинстві йому здавалося, що війна, смерть і бідність – природні держави, в той час як мир – це щось девіантне. Можливо, саме тому під час своїх журналістських подорожей він завжди був там, де відбувалися революції, перевороти, державні перевороти. Де злидні, голод і гноблення.

Творець *Імператора* часто повертався до своїх спогадів про рідне місто Пінськ. Він порушив питання свого дитинства, серед інших, у вищезгаданому Буші *після Польська, в Імперії, або в подорожах з Геродотом*. Він також багато разів згадував, що мав намір написати книгу про «своє» місто з довоєнних часів. Мартін Поллак, один з перекладачів книг Капусцінського, прокоментував цю майбутню ідею:

«[...] моє серце розривається, коли я думаю про його нереалізований проект – опис його дитинства в Пінську на Поліссі. Яка це може бути чудова робота! Коли я одного разу нагадав йому про це, він сумно посміхнувся і сказав: «Знаєте, це буде остання книга, яку я збираюся написати». Я збираю старі листівки, а коли дістав їх з Пінська [...] Я надіслав його Річарду. Я знав, що він збирає матеріали про свою малу батьківщину»⁷⁹.

Життєвий шлях Капусцінського мав пройти повне коло. Він хотів «викопати» старі спогади, які ще застрягли в ньому. Повернутися в рідне місто і пережити дитинство на сторінках книги, яку він хотів написати. Його спогади зображували Пінськ як сприятливе місце, яке, як він говорив, шукав у всьому світі.

Варто відзначити вплив міста, в якому народився Капусцінський, на його життя, а також на вибір місць, куди він так охоче подорожував.

Пінськ – місто Східного Пограниччя – був «землею, населеною в злагоді поляками, білорусами, євреями і німцями»⁸⁰. Він прищеплював людям толерантність, формував їх міжкультурне ставлення. Чоловік,

вихований в такому місці, це:

«[...] Людина, яка з дитинства, граючи у дворі, дізнається, що люди різні і що інакшість – це просто людська риса. [...] Пограниччя – це відкритість до інших культур, і навіть більше – люди з пограниччя ставляться не до інших культур як до інших, а як до частини власної культури»⁸¹.

З цієї причини Капусцінський на запитання, чи був факт пограниччя причиною його подорожі світом, відповів:

«Дійсно, я ніколи нічого не писав про Європу. [...] Пінськ [...] Це було містечко доброзичливих людей і дружніх вулиць. До початку війни я не бачив там ніякого конфлікту. Місце без показухи, без помпезності, місце скромних, простих людей. [...] Можливо, саме тому я завжди відчував себе добре після цього в так званому третьому світі, де людям властиве не багатство, а гостинність, не показність, а співпраця»⁸².

Цими словами пояснюється захоплення творця *чорного дерева* далекими країнами і їх культурою. Йому подобалося бути серед людей третього світу, він відчував себе добре, коли його приймали вони. Він опинився в тих умовах, в яких вони жили, тому що знав багато їхніх скорбот з власного життя. Так і він ходив без взуття, голодував, жив у поганих умовах. Саме тому він назвав Пінськ «довоєнним Африка польським»⁸³.

2.3 Перетин кордонів

Опинитися за межами рідної країни і пізнати чужий світ стало тим, чого дуже хотів молодий Капусцінський. Спочатку, однак, його журналістські поневіряння обмежувалися збором інформації про країну. Ставши співробітником газети «Sztandar Młodych», він спочатку працював посланцем, який стежив за листами, надісланими редакторам⁸⁴ року, а також давав повідомлення з описом ситуації на польських робочих місцях. З часом його стали все частіше відправляти для доповідей в різних місцях польською мовою, і навіть діставали делегацію в Берлін на фестиваль світової молоді⁸⁵.

Національні репортажі Капусцінського склали його дебютну книгу *Busz po polsku*, видану в 1962 році. Автор охарактеризував цю збірку як «*Випадкові історії*», адже це тексти, у створенні яких він відмовився від запланованого дослідження і методичного «збору матеріалу». Він зробив те, що збирався написати «діло випадку, несподівана подія, пригода». ⁸⁶ Він робив ставку на долю, відкриваючи себе тому, що зміг би випробувати, побачити і доторкнутися. Так він описував історії людей, яких зустрічав, або місць, до яких часто приводили його збіги. Це був – як кажуть Новацька і Зьотек – «голод до великих пригод».

Маршрут його національних журналістських досліджень іноді приводив його до прикордонних сіл. Цей факт викликав у нього ряд емоцій і роздумів:

«У міру наближення [...] до кордону земля була безлюдною, зустрічалось все менше і менше людей. Ця порожнеча збільшила загадковість таких місць, а також звернула мою увагу на те, що в прикордонному поясі панує тиша. Ця таємниця і це мовчання приваблювали мене, заінтригували мене» ⁸⁷.

Такі місця змушували його замислюватися не тільки про те, що може бути «по той бік», а й про те, що людина могла відчувати і думати під час перетину кордону. Тож коли він запитав Ірену Тарловську – головну редакторку «Прапор молодого», про те, щоб дати йому можливість покинути країну, насправді не був для нього важливим пунктом призначення. Він просто хотів: «[...] Десь перетнути кордон, незалежно від того, який саме, адже [...] важливим було не мета, не кінець, не фініш, а майже містичний і трансцендентний акт перетину кордону» ⁸⁸.

Наслідки прохання Капусцінського перевершили його очікування. Його відправили в Індію. Недосвідчений як би «кинутий в глибоку воду», він відправився в невідомість.

Маршрут цієї першої подорожі вів через Рим. Це знаменно, тому що він був настільки вражений цим місцем, що з радістю поїхав до Риму в свою

останню життєву подорож в 2006 році. Як згадує Аліція – дружина Капусцінського в передмові до книги, що описує його останню експедицію, – старе прислів'я «Всі дороги ведуть до Риму» спрацювало у справі Ришарда⁸⁹. Свій великий досвід, пов'язаний з перебуванням в Італії, Капусцінський висловив на перших сторінках своєї книги «Подорожі з Геродотом». Він пише:

«Я подивився і був ошелешений. Піді мною вся довжина і ширина дна темряви, в якій ми летіли, наповнена світлом. Це було інтенсивне світло, що б'ється в очах, вібрує, мерехтить. Здавалося, ніби там світиться якась рідка матерія, блискуча оболонка якої пульсувала яскравістю, піднімалася і падала, розтягувалася і сходилася, адже весь світиться образ був чимось живим, повним рухливості, вібрації, енергії. Вперше в житті я побачила освітлене місто років⁹⁰.

Інакшість далекого світу справила на нього електризуюче враження, ще до того, як він встиг зійти з літака. Він був заінтригований особливостями римського міста, адже вони зовсім не відрізнялися від того, що він знав досі. І ось, наприклад, його засліпили магазини, відвідування яких було для нього «експедицією – відкриттям». Ніколи раніше – як згадує⁹¹ – він не зустрічав з такою добротою, інтересом і чекав клієнта продавців в магазинах, переповнених до межі товарами. Також йому сподобався вид і атмосфера тамтешніх кафе і барів, які є місцем численних людей.

Як вже було сказано, творцеві *Імператора* було властиво велике захоплення світом навіть в його єдиних, докладних аспектах. У своєму уявленні про дійсність він навіть зосередився на «дрібницях», не сильно, мабуть, значущі для інших, тому що вони викликали у нього захват і радість. Так же згадує його захоплення оточенням учнів і учнів Тридентинської середньої школи, з якими він познайомився в Римі в 2006 році. Вони згадали Капусцінського, милуючись гірськими краєвидами, який помітив «герань у вікнах, пожовтіння каштанового листя, луки, що падали в бік Больцано»⁹².

Наступною зупинкою експедиції Капусцінського став Нью-Делі в Індії,

де він вперше в житті пережив культурний шок. Це дивне і чуже місце, на його думку, переповнювало його почуттям безпорадності. Раптом він зрозумів, що зовсім не готовий до цієї подорожі:

«Вся справа в тому, що, по суті, моєю єдиною мрією було домогтися недосяжного, тобто перетнути кордон. Більше я нічого не хотів. Тим часом послідовність подій, що приводилися в рух, несла мене аж сюди, до далекого кінця світу»⁹³.

Капусцінський, однак, був наполегливою, винахідливою і мужньою людиною. Він не здавався практично в будь-якій ситуації, і доля часто ставила на його шляху послужливих людей. Завдяки цьому, незважаючи на перешкоди і невдачі, йому вдавалося дійти до важливих подій або інформації і повернутися зі своїх експедицій, які часто виявлялися дуже небезпечними. Можна навіть сказати, що він перетинав кордони не тільки в сенсі знаходження себе в чужому світі і знайомства з іншими культурами, а й тих кордонів, які мав в собі. Для нього не було нічого неможливого. Він ризикував незліченними моментами, приймаючи рішення, які могли коштувати йому життя.

Описуючи революції і потрясіння в країнах, в які він прийшов, він став їх неминучим актором. Він став свідком двадцяти семи таких революцій, під час яких був засуджений до розстрілу чотири рази. Що він відчував і думав в такі моменти? Одна з таких ситуацій була описана Капусцінським у *«Плані книги»*, яку можна було б написати у *«Футбольній війні»*:

Майже миттєво він охоплює [...] стан гнітючої порожнечі, колапсу, оніміння інерції, ніби [...] під дією наркозу або дуже сильної дози наркотичних засобів. Цей стан ще більше поглиблюється відчуттям повної безпорадності, усвідомленням того, що нічого не можна змінити, ніщо не можна протидіяти. Раптом з м'язів стікає вся сила, немає енергії навіть на те, щоб підняти крик, стукаючи кулаками об стіну, вдаряючись головою об підлогу. Ні, плоть вже не наша. Стає душно, і ця задишка відчувається найгостріше [...] ⁹⁴.

У такий момент багато чоловік пообіцяли б собі, що більше ніколи не допустять ситуацій, в яких він буде ризикувати життям. У цей один момент вона стає найціннішою цінністю. Розчісування смертю, однак, не збентежило автора «*Чорного дерева*»

До такої міри, що йому довелося відмовитися від роботи. Завдяки їй він присвятив себе пристрасті, виконав свою життєву «місію». Так він з мужністю зізнався :

Я їду по дорозі, де, за їхніми словами, білий не пройде живим. Я збираюся подивитися, чи не пройде він, тому що я повинен випробувати все сам. Я знаю, що людина здригається, коли наближається до лева в лісі. Я підійшов близько до лева, щоб дізнатися, що це таке. Я повинен був це знати, і я знав, що мені ніхто не опише. Я не можу описати його ⁹⁵.

Ризик, жертвність і прийняття небезпечних рішень також стосувалися здоров'я і благополуччя Капусцінського. Він часто жив в поганих умовах, адже перебуваючи в чужій країні, намагався жити як її жителі, щоб краще пізнати суть їх існування. Так він їв те, що вони їли, часто голодуючи, тому повертався зі своїх подорожей виснаженим. Під час перебування в тропічних країнах він захворів на різні види хвороб, включаючи церебральну малярію і туберкульоз. Проте, як він описує, наприклад, в *Ebony*, він не дозволив собі передчасно повернутися в країну з цієї причини. І так – вислухавши діагноз доктора Дойла і його пораду залишити Африка для відновлення здоров'я в польській лікарні, Капусцінський не погоджується з власною відповідальністю. Він зізнається, що не може упустити «можливість усього життя», яка була для нього в Африка ⁹⁶.

Тому він вірив у удачу і долю ⁹⁷. Він усвідомлював той факт, що смерть, в силу його професії, обчислюється в його житті. Втім, саме в ньому – як він писав – щось сильніше страху і страху смерті ⁹⁸. Він ніколи не припиняв своїх зарубіжних розвідок, щоб дізнатися таємницю світу, яким він був так зачарований. Тут також варто відзначити ще один аспект перетину кордону Капусцінським. А саме, як пишуть Новацька і Зьотек, «долаючи

кордони історичних епох, знищуючи історичний час»⁹⁹. Творець *Ланідарії* домігся цієї процедури, заглибившись в античну творчість Геродота. *Історія* супроводжувала його під час подорожей, завдяки чому читання поглинало його настільки, що його експедиції досягали подвійного виміру. Тоді ж – він подорожував у космосі – виконуючи своє журналістське завдання і в часі – слідами експедицій Геродота. Історії, описані давнім репортером, втягували Капусцінського, захоплювали, викликали ряд емоцій, були плацдармом від реальності і розслаблення. Траплялося навіть, що – як він згадував¹⁰⁰ – часом він переживав більше, наприклад, «жаху» наростаюча війна між греками і персами, «увічнена Геродотом, ніж нинішня конголезька війна, на якій він був [просто] кореспондентом». Творець *Імперії* підсумовує цей аспект наступним чином: «Були періоди, коли мене більше приваблювало минуле, ніж мої нинішні подорожі як кореспондента і репортера. Це відбувалося в моменти втоми від сьогодення. У ньому повторювалося все: політика – збочення, брудні ігри і брехня; життя звичайної людини – бідність і безвихідь; поділ світу на Схід і Захід все той же».

І так само, як колись я хотів перетнути кордон в космосі, тепер мене захопило перетин кордону в часі¹⁰¹.

2.4 Африка Капусцінського

Що, безсумнівно, найбільше поглинало увагу Капусцінського, так це Чорний континент. Його різноманітність, перетворення і культурне багатство змусили його присвятити сорок років свого життя знайомству з ними.

Його перша поїздка на цей континент відбулася в якості посланника редакції «Політики» в 1957 році. Через п'ять років, завдяки Польському агентству преси, він став першим польським кореспондентом, який розслідував весь Африка.

Причини свого інтересу до Темного континенту Капусцінський пояснює у своїх подорожах з Геродотом. Він зіставляє його з Азією, що – як

він пише – занадто залякувало його:

«Цивілізації Індії, Китаю і Великого Степу були для мене велетнями, що вимагало всього життя, щоб ви могли наблизитися до кожного з них окремо, не кажучи вже про те, щоб краще пізнати їх»¹⁰².

Тому він звернувся до Африка, тому що це «здавалося ... Вона стала більш фрагментованою, різноманітною, мініатюризованою за своєю численністю, а отже, легше відчутною і доступнішою»¹⁰³. Причиною також була його близькість до Європи, а також роль, яку він зіграв в історії світу. Капусцінський також підкреслив ауру таємничості, яка здавна поширилася по Африка, тим самим привертаючи увагу людей з інших континентів. Це викликало в них прагнення знайти і розкрити «те таємниче, таємниче щось»¹⁰⁴. Це була велика спокуса, хоч і не без страху і страху. Бо Чорний континент, нескорений і невизнаний, прокинувся

Страх і страх перед недоступністю «його внутрішніх приміщень – суворого тропічного клімату, невиліковних, колись смертельно небезпечних хвороб [...], нестачі доріг і транспорту, і, так часто, запеклого опору його мешканців»¹⁰⁵. Проте воно приваблювало і заманювало «міражі щедрої здобичі» і рясне награбоване.

Суму свого досвіду та багаторічних африканських досліджень Капусцінський представив у своїй підсумковій книзі *«Чорне дерево»*, опублікованій у 1998 році. У своєму вступі, однак, він підкреслює, що неможливо описати такий великий материк – справжній океан, окрему планету, різноманітний і багатий космос¹⁰⁶ – як Чорний континент. Більш того, він робить дивне твердження, що Африка просто не існує. Це лише географічна назва, адже неможливо виразити його природу цим єдиним, спрощеним словом. Коли ми говоримо слово «Африка», знаків питання, білих плям занадто багато. Єдине, що спадає на думку нам, європейцям, – це стереотипні образи, що зображують «голод, дитячі скелети, суху, потріскану землю, нетрі в місті, масові вбивства, СНІД, натовпи біженців без даху на голові, без одягу, без ліків, води і хліба»¹⁰⁷.

Капусцінський, однак, завдяки своїй проникливості, тренуваному погляду і цікавості, переконався, що це набагато, набагато більше. І саме це він намагається донести до аудиторії *Ebony*. На більш ніж трьохстах сторінках книги він описує свої африканські експедиції, повні небезпечних пригод, свої спостереження, розслідування, дослідження, і раптом, в кінці, він говорить, що те, що він описав, є лише фрагментом¹⁰⁸ його боротьби з далеким континентом.

Подорожі творця *Імператора*, досліджуючи суть Африка, мали свій специфічний характер. Він уникав "офіційних маршрутів, палаців, важливих діячів і великої політики"¹⁰⁹. Він вважав за краще вирушати в невідомість на «випадкових вантажівках», приєднуватися до кочівників, що блукають пустелею, або прийматися «селянами з тропічної савани». Так він добре себе почував в провінціях. Це було, як уже було сказано, ближче до його особистості. Часто його експедиції були безглуздими, адже – як він стверджував – людина, яка прагне до своєї мети, більше нічого не бачить на цьому шляху.

Тим часом вона більша, ширша, глибша, може бути набагато цікавішою і важливішою. Адже входження в інший світ – це вхід в таємницю, і в ньому може ховатися стільки лабіринтів і закутків, стільки головоломок і невідомих!¹¹⁰

Ще раз тому він відкрився тому, що принесе доля, яка, як ми читаємо в Ебеновому дереві, не пощадила його випадкових пригод. Капусцінський неодноразово стикався зі смертю, намагаючись подолати африканські негаразди і небезпеки. І так, наприклад, по дорозі в Уганду йому довелося боротися з неймовірним клубком пустельних доріг, позбавляючись від будь-якої орієнтації, він був змушений проїхати через тягнеться до горизонту стадо буйволів, а також перемогти кобру. Інші приклади включають втечу з острова Занзібар на човні – прямо в шторм, що вирує в морі, або дорогу через Ефіопію на скелястих схилах гір, оточених обривом. Такі ситуації можна примножити. Вони також були викликані тропічною пасткою Чорного

континенту – спалюванням до межі «пекельне сонце», задуха, спрага, голод або неймовірна темрява африканської ночі. Капусцінський також жив у поганих умовах. Він вибирав бідні кабінки, часто повні всілякої нечисті. Траплялося, що їх послідовно грабували. Звичайно, як він згадує, він міг би залишитися в кращому гербарії (для людей «білий»), який був би ексклюзивним і безпечним. Проте він хотів «жити в африканському місті, на африканській вулиці, в африканському будинку»¹¹¹. Він не бачив іншого способу як слід пізнати життя континенту.

Дивлячись на карту Африка і слідуєчи маршруту доріг, описаних Капусцінським, складається враження, що він перетнув довжину і ширину континенту. Йому не чужа була практично жодна з її областей. Він пройшов стежкою сіл, африканських міських районів, перетинав пустелю, савани, степи і гори. Але він також намагався бути там, де відбувалися важливі події. Його цікавили прагнення африканських країн повернути собі незалежність і звільнитися від ярма колонізаторів. У деяких країнах з цією метою велися збройні бої, державні перевороти, очевидцем яких намагався стати творець чорного дерева. Однак не тільки таких – збройних конфліктів він був спостерігачем. Бо Африка – це континент, який є «мозаїка» конкретних світів народів, що живуть там. Кожна велика громада, що проживає на Чорному континенті, «має свою особливу культуру, самобутню систему вірувань і звичаїв, свою табуйовану мову»¹¹². Все це, як пише Капусцінський, є «надзвичайно складним, надзвичайно заплутаним і загадковим». На цьому тлі дуже часто виникають суперечки і непорозуміння, збройні напади або навіть громадянські війни.

Крім гарячих точок континенту, автор *«Імператора»* також мріяв відвідати місця, про які читав перед поїздкою, або які йому порекомендував хтось інший, або просто заінтригували їх назвами:

«Онїцха! Мені завжди хотілося побачити Онїцху. Є чарівні імена, які викликають привабливі, барвисті асоціації – Тімбукту, Лалібела, Касабланка. Онїцха»¹¹³ також є одним з них.

2.5 Зустріч з іншим

Ми паломники одне для одного,
які намагаються зустрітися
разом у різних рогах¹¹⁴.
(Антуан де Сент-Екзюпері)

Ця цитата, яка є одним із початку книги «Подорожі з Геродотом», насправді ілюструє пригоди Капусцінського з Африка. Ебону, як зазначалося у вступі, – це не книга про Африка, «а про кількох людей звідти, про зустрічі з ними, про час, проведений разом». І знову: «Їхнє життя – труд, це оману, яке вони переносять з дивовижною наполегливістю і спокоєм»¹¹⁵.

Автором Лапідарії був чоловік з глибоким інтересом до оточуючих. Не тільки своїх співвітчизників, а перш за все вихідців з «іншого світу». Їх виразна зовнішність, поведінка, життя і проблеми, які в ній виникали – захоплювали його. Оскільки студенти, зачаровані ним після зустрічі в Римі – або Капусцінський – були закохані в людей – описували цей аспект, «цікаво і нетерпляче пізнати величезний всесвіт, який несе кожне людське обличчя»¹¹⁶.

Під час експедиції на Чорний континент письменник став його частиною. Не раз – як уже згадувалося – він намагався жити так, як інші, серед яких був на даний момент. Він ототожнював себе з африканською громадою, подорожував з ними, їв і голодував. Тому це ще одне обличчя Капусцінського. Обличчя, яке набуває інопланетне обличчя, намагається втілити в своєму житті переживання іншого – «чорного» чоловіка, що живе в африканському світі. Це, мабуть, захоплюючий досвід, який вчить смиренню, але також являє собою своєрідну пригоду.

Тому ебенове дерево є дослідженням африканської людини. А точніше люди Африка, адже автор часто підкреслює, що в залежності від місцевості, яку вони населяють, або класової, культурної та релігійної приналежності – вони сильно відрізняються один від одного. Однак можна виділити ряд

загальних рис, що характеризують деякі їх звичаї і побут.

Перш за все, життя спільноти Чорного континенту – це життя в постійному русі. Вони йдуть постійним шляхом, рятуючись від небезпеки або відсутності належних умов проживання. «Одні рятуються від війни, інші від посухи, треті від голоду. Вони тікають, вони блукають, вони губляться»¹¹⁷. Вони влаштовуються на мить в якомусь місці, щоб знову відправитися за мною. Для них характерно їхнє життя в колективі, адже самотній людині там загрожує небезпека і нещасний. Тому велика увага приділяється сім'ї, яка дуже велика. У нього входить кілька десятків людей. Однією з найбільших цінностей, яку всі намагаються поважати, є спільне проведення часу¹¹⁸. Капусцінський описує це питання, зокрема, в останньому розділі книги, де як приклад палітурки життя громади є дерево манго, що росте в селі Адофо¹¹⁹. Вона дає людям, що живуть в його околицях, рятівну тінь, тим самим даючи шанс на виживання. Під його філіями йдуть цілий день, від ранкової школи для дітей, через спільне очікування в її тіні найстрашнішої спеки півдня, до вечірнього збору народу на розповіді, збереження історії своєї історії Бути¹²⁰. Капусцінський називає його деревом життя, адже від цього залежить виживання цих людей. Це дозволяє їм зрозуміти, в яких складних умовах їм доводиться жити, наскільки безжальна африканська природа і як важко протистояти її могутності.

Ще один аспект життя африканських людей, описаний *творцем чорного дерева*, – це їх бідність. Їдять вони один раз в день, а в пори посухи один раз в два дні. Деякі, загрузнувши в сільських злиднях, відправляються в міста в надії на краще життя. Потім вони шукають людей, з якими можуть бути пов'язані, тому що зобов'язані допомагати їм, як правило. Однак їм це не вдається, через що вони приречені на пусте і безнадійне завзяття на вулицях міста. Вони намагаються знайти тимчасову роботу, навіть найменшу оплачувану послугу, яка дозволить їм нарешті щось з'їсти або кудись потрапити. У таких місцях, таким чином, людина живе в даний момент – «кожен день

Це перешкода, яку важко подолати, за межами сьогодення уява вже не доходить, будує плани, не мріє»¹²¹.

Щоб подолати бідність континенту, африканські культури заробляють на життя торгівлею. Як пише Капусцінський¹²², це культура обміну, «все набуває форми подарунка, подарунка, що вимагає компенсації». Тут повинен зберігатися баланс, тому за отриману річ доведеться заплатити.

Що також важливо для культури Чорного континенту, так це її глибока духовність. Це віра в надприродні сили, в духів, в владу і нагляд за людиною своїх предків. Африканські люди також глибоко релігійні і спілкуються з іншими незнайомцями, які, як і вони, вірять¹²³. Капусцінського часто запитували про його віру. Одна з таких ситуацій сталася під час його перебування в Бертуа. Ось так він описує свого співрозмовника, коли той ствердно відповів на питання, чи вірить він в Бога:

«[...] Я міг бачити по його обличчю, як це його розвантажувало, як знімало напругу і страх, які супроводжували сцену, як це дозволяло йому зламати бар'єри кольору шкіри, статусу і віку»¹²⁴.

Таке руйнування бар'єрів траплялося з Капусцінським багато разів. Перебуваючи в Африка, він засвоїв дуже приємний ритуал привітання іншої людини, під час якого після розмашистого і сильного рукостискання задається ряд взаємних, турботливих питань про здоров'я і благополуччя як співрозмовника, так і його сім'ї. Все це робиться в громовому сміху. Він також завоював симпатію інших, коли допомагав їм. Він дбав про добрі стосунки з іншими людьми. Завдяки тиску, який він пропонував деяким з них, він мав те, що хотів – «сердечність, тепло і доброту»¹²⁵.

Тому зустріч з людиною з африканського світу була важливою для творця *Імперії*. Він увічнив у своїй книзі навіть випадково зустрічаються людей. Він закріпив їх імена, описав їх зовнішній вигляд і поведінку. Тому можна зробити висновок, що це були не анонімні особи для нього, а люди, що мають важливе значення. Одні з них були його провідниками, інші врятували йому життя, треті приймали в своїх будинках.

Підводячи підсумок, найбільшою пристрастю Ришарда Капусцінського було знайомство Світ. Саме завдяки їй його життя була такою барвистою і цікавою. Вона не дозволила йому

Ні на мить не перестаньте дивуватися, захоплюватися або насолоджуватися тим, що оточувало його в даний момент. Завдяки цьому він знаходив відповіді на постійно виникаючі питання. Його незліченні подорожі і переживання, які супроводжували його під час експедицій, дають підстави сказати, що його життя було постійною пригодою. Він подорожував не тільки в просторі, але і в часі. Він захоплювався кожним аспектом дійсності: різноманітністю і самобутністю чужих культур, екзотичною природою – її красою і загрозою, а також «іншою» людиною – її життям і способом буття. Всім цим він поділився в своїх книгах з аудиторією. Він часто шкодує про те, що йому не завжди дають можливість передати словами те, що він хотів би донести до своїх читачів. Так було, зокрема, з описом Африка, який, як писав Капусцінський, порушується «тим, що європейські мови не мають розвиненої лексики для адекватного опису інших, неєвропейських світів»¹²⁶.

3 ІНТЕРПРЕТАТОР ДІЙНОСТІ, МОРАЛІСТ

Ришард Капусцінський, як уже згадувалося в попередньому розділі, дуже уважно дивився на реальність, ніби хотів бачити її «навиворіт». Вона проникла в його зовнішні шари, досягнувши деталей, які можуть побачити лише одиниці. Спостерігаючи за світом, він орієнтувався не тільки на широку публіку, а й намагався достукатися до серця речей. Він на мить зупинився, ставив запитання, розмірковував, аналізував.

Це можна побачити не тільки в його книгах, де описуються як універсальні ситуації, так і ті, що вимагали від Капусцінського рефлексії – інтерпретації дійсності, а й у його віршах і коротких текстах на різні теми, що увійшли до серії «Лапідарія». Тут варто підкреслити специфіку опису спостережуваної дійсності творцем Імператора, який через свої особисті інтерпретації світу, їх синтез і порушені екзистенційні проблеми прямо або побічно представив читачеві моральні підказки і істини. життя, поради та застереження.

Таким чином він прийняв обличчя мораліста. Однак він не нав'язував читачам свій спосіб мислення, а через окремі фрагменти своїх творів подавав образи, що показують специфіку світу – як його мультикультурну красу, так і зло, що виявляється в аморальній поведінці людей, маніпулювання засобами масової інформації, або несправедливість влади. Це змушує одержувача задуматися про своє життя і власну поведінку, а також про взаємини з іншими людьми. Читаючи твори Капусцінського, починаєш замислюватися, куди рухається світ, в якому він живе, і як можна запобігти аспектам, які негативно впливають на життя людини. Таким чином, можна сказати, що в працях автора «Законів природи» постає певна тенденція до виправлення світу¹²⁷.

3.1 Бачити більше

«Кожна людина має свою мережу визнання і інтерпретації, яку, найчастіше рефлекторно і нереклексивно, вона нав'язує кожній реальності, з якою стикається»¹²⁸.

«Хіба не можна пробитися крізь [...] стереотип, вийти за рамки [...] Низка зображень, які намагаються сягнути вглиб»¹²⁹.

Цими словами, що увійшли до книги «Подорожі з Геродотом», Капусцінський підкреслював сутність індивідуального сприйняття дійсності. Кожна людина щодня бореться зі сприйняттям навколишнього середовища, інтерпретуючи його відповідно до своїх потреб, щоб відчувати себе в ньому комфортно і безпечно. Таким чином, створюються образи, що складають суб'єктивне бачення реальності даного індивіда. Однак не всім надається можливість побачити і зрозуміти світ в тій же мірі, що і автору «Футбольної війни». Як зазначав Салман Рушді¹³⁰, Капусцінський часто бачив те, чого не робили інші люди, включаючи письменників і журналістів. Прикладом може служити фрагмент з книги «Інший день життя», що описує громадянську війну в Анголі. У першому розділі Капусцінський описав Луанду, місто, якому загрожувало вторгнення, де він жив кількома місяців. Особливу увагу звернули на жителів, які поспішали будувати дерев'яні ящики. Боячись смерті, вони хотіли якомога швидше втекти з міста, забравши туди свої речі.

Всі були зайняті будівництвом скринь. Були занесені гори дощок і фанери. Ціни на молотки і цвяхи підскочили. Скрині були головною темою розмови – як їх будувати і що краще зміцнювати. З'явилися самопризначені експерти – боксери [...]. В середині Луанди – побудованої з бетону і цегли, почало виникати нове дерев'яне місто. Я ходив вулицями зараз немов по величезному будівельному майданчику¹³¹.

Тому він бачив єдиним дерев'яним містом. «У всіх журналістів вони були прямо під носом, але не у всіх є око, щоб побачити»¹³².

Для того щоб зафіксувати важливі і варті уваги події, зрозуміти іншу культуру або достукатися до незнайомої людини, потрібні певні схильності особистості. Капусцінський згадує про них у своєму «Репортерському

автопортреті». Перш за все, ви повинні вміти пристосовуватися до чужих умов, мати віру в добро людей і їх готовність допомогти. Часто, перебуваючи в невідомій країні, людина довіряє своє життя їм. Однак не кожен журналіст може так довіряти «тубільці», які живуть в далеких країнах і намагаються жити так, як вони. І все ж, тільки тоді можна побачити справжнє обличчя свого потойбічного світу. Як підкреслює Капусцінський, вирішальним фактором тут є «емпатія, непереборна при розрахунку»¹³³.

Всі ці цехидозволили автору «Імператора» докопатися до суті справи. Він жартома називав себе «чудовою парою очей»¹³⁴, які могли «пробиватися» крізь стереотипи, співпереживати становищу інших. На питання Кріса Міллера, як йому вдається натрапити на такі оригінальні, хоча і автентичні образи реальності, він відповів просто: «Я так бачу, не знаю, як це». Він зіграв помітну роль у вмілому відборі: «навколо одного [...] образи, але знаєш, що вони непотрібні, треба сконцентруватися на тому, хто хоче показати себе»¹³⁵.

Капусцінський розвинув і вдосконалив здатність дивитися на реальність таким допитливим чином з ранніх років. Уже в середній школі, як згадував¹³⁶, прихована цікавість до світу і необхідність зрозуміти його механізми пробудилася під час одного з уроків польської мови. Потім студентів попросили описати бурю, яка щойно пройшла над Варшавою:

Я почав замислюватися, звідки взялася ця буря, як так сталося, що вона раптово вибухнула, як протікала, якими були її наслідки для міста і його жителів¹³⁷.

Тому його цікавив кожен аспект реальності. Ставлячи собі та іншим сотні запитань, він шукав відповіді, які задовольняли б його цікавість, бо саме цей інструмент підштовхував журналіста до роботи¹³⁸. Він так само цікавився наслідками подій, як і їх причинами. З цієї причини він часто тягнувся до джерел. Це можна побачити, прочитавши, серед іншого, книгу Ебону, в якій, щоб пояснити причини взаємної відрази до «білих» і «чорних» людей, африканських конфліктів або політичного становища окремих країн

Чорного континенту, Капусцінський заглибився в минуле, пояснюючи читачеві чинники, що формують поточний стан справ.

Однак не тільки з цієї причини для автора «Зошита» було важливо повернення в далекі часи. Ця процедура вплинула і на його особистість. Інтерпретації Геродотом стародавньої історії Греції і Персії стали основою для однієї з його знаменитих книг. У стародавньому творі він знайшов не тільки хроніка минулих подій, але також і його авторитет. Автор «*Історії*» був наділений Капусцінським співчуттям і добротою. Він побачив у ньому свій споріднений дух ¹³⁹. Він часто називав його «моїм греком» або «моїм Геродотом». Він захоплювався своїм життям, пристрастю до пізнання світу, наполегливістю, підходом до людей і формою, в якій описував стародавні часи. Він нарікав на те, що вивчення «*Історії* Геродота» зосереджувалося тільки на аналізі тексту. Вони не намагалися дотягнутися глибше, зосередитися на тому, як вона могла бути створена, що цьому сприяло, які пригоди або роздуми супроводжували її автора при зборі матеріалів. Найбільше цими аспектами цікавився Капусцінський. У значній частині книги «*Подорожі з Геродотом*» він розмірковує про долю свого головного героя. Він хоче знати, яким було його дитинство, яким учнем він був і коли відкрив для себе таку велику цікавість до світу. Поступово він дізнався і про риси особистості Геродота, що показало, що він був великим репортером. Капусцінський багато разів читав роботи свого господаря, доповнюючи якомога більше інформації про нього. За давнім текстом стояв чоловік «репортерської інтуїції, репортерського ока і вуха» ¹⁴⁰ невтомний і наполегливий. Щоб достукатися до інформації, яку він шукав, він пройшов надзвичайно довгий і складний шлях. Але він ніколи «не скаржиться на втому, ніщо його не бентежить, жодного разу не говорить, що боїться» ¹⁴¹. Капусцінський зауважив, що до стількох жертв його спонукає велика віра в те, що світ можна описати, що історію людей можна вічно записувати, а не тільки зберігати в людській пам'яті, яка її спотворює. У цьому творець *Ланідарії* бачив причину, по якій Геродот писав свої «*Історії*».

Капусцінського також зворушило те, як стародавній репортер «бачив і описував людей і світ». Отже, він був для нього особливою людиною:

«[...] Він повинен був бути людиною розуміючою і поступливою, веселим і сердечним братом Лата, своїм селянином. У ньому немає гніву, немає ненависті. Він намагається все зрозуміти, з'ясувати, чому хтось діє так, як він. Він не звинувачує людину як особистість, він звинувачує систему [...]»¹⁴².

Читаючи «Діяння», автор «Зошита» часто уявляв собі прочитані фрагменти, цікавлячись, як вони можуть виглядати в реальності. Наприклад, він думав про те, як подорожував Геродот, скільки людей супроводжували його, і що вони взяли з собою. Він також передбачав форму інтерв'ювання «стародавнього шукача». Він з'явився йому тоді перед нашими очима стояв образ багаття, запаленого в сутінках, навколо якого зосереджувалися співрозмовники Геродота, які слухали їх з увагою і радістю. Панувала атмосфера доброти і довіри.

Однак не тільки в такі моменти Капусцінський створював образи у своїй свідомості. Адже він інтерпретував не тільки життя Геродота, а й описані ним події. Таким чином, він присвятив себе видінням греко-перських воєн, палацовим інтригам, життю простих людей, їх хворобам і стихійним лихам і навіть видінням гір і річок, рослин і тварин¹⁴³. Як уже згадувалося, Капусцінський надавав великого значення деталям. У своїй книзі, таким чином, він знайшов місце для згадки *cotach* або крокодилів, описаних Геродотом:

«Ці кішки і крокодили помітили не відразу, вони з'явилися тільки на іншому читанні, коли я раптом з жахом побачив, як безумно вони стрибали у вогонь, а коли я сидів на березі Нілу, мені здавалося, що я бачив відкриту пащу крокодила і маленьку, безстрашну пташку, що біжить по ній»¹⁴⁴.

Таким чином він хотів підкреслити, наскільки важливо багато разів читати видатний твір. Тільки тоді у людини з'являється шанс дотягнутися до значних фрагментів, недоступних при побіжному читанні. Це для творця

Шахиншаха «розкриття нових шарів, інших, раніше непомічених змістів, образів і значень», тому що – як він каже – «в кожній великій книзі є кілька книг, треба просто дотягнутися до них, відкрити їх, дослідити і зрозуміти»¹⁴⁵.

Текст *Діянь* заінтригував Капусцінського до такої міри, що він також звернув увагу на ті фрагменти, про які Геродот мовчав у своїй творчості. Такі місця робили його надзвичайно цікавим. У той час він ставив собі риторичні питання, висував гіпотези. Приклад такого фрагмента в книзі «*Подорожі з Геродотом*» можна знайти в дослідженнях Капусцінського, що стосуються давньогрецького Гегесістрата, який був ув'язнений спартанцями в залізних дибах. Щоб звільнитися від них, він відрізав ногу, а потім втік – проткнув раніше стіну своєї келії. Капусцінський обговорює цю подію, намагаючись пояснити її раціонально:

«Як він це зробив? Адже це велика робота! Адже мало розрізати м'язи, потрібно відокремити сухожилля від кісток. Так, самоушкодження також мало місце і в наші дні. Але завжди йшлося про те, щоб звільнитися від непосильної роботи, піти в лікарню і лежати там, відпочивати. Але відрізати ногу і втекти?

Як таке можливо? Напевно, повзе на руках і одній нозі? Але інша нога, мабуть, боліла і рясно стікала кров'ю? Як він зупинив кров? Чи знепритомнів він від виснаження під час втечі? З спраги? З болю? Хіба він не відчував, що близький до божевілля? [...] Хіба його не мучило марення? Білки? Вампіри? І хіба він не отримав інфекцію в рану? Як би там не було йому довелося тасувати цей пень на землі, напилу і бруді, бо як би його тягнули інакше?»¹⁴⁶

Питання Капусцінського, однак, залишаються без відповіді. Можливо, їх не знав навіть сам Геродот, який описував ситуації, не тільки перевірені ним самим, а й ті, про які йому розповідали інші. Для античного репортера це була суть історії, що полягає у відсутності об'єктивності. Кожна історія, розказана іншими, була індивідуальною, тобто «такою, якою вона здавалася їм а, а тому вибірково запам'ятовувалася і пізніше навмисно подавалася»¹⁴⁷.

Геродот чітко усвідомлював це. Він знав, що дістатися до реальної історії майже неможливо, тому що вона завжди буде «такою, як хтось вірить», і він буде стверджувати, що йому було ¹⁴⁸. Капусцінський вважав ці міркування давньогрецького винним, мабуть, найбільшим своїм відкриттям. У «Подорожах з Геродотом», таким чином, є багато пропозицій, що починаються з фраз: «Здається», «А може бути», «Ми можемо собі уявити». Таким чином Капусцінський створив власні бачення того, як можна доповнити недовомленості автора «Історії».

Геродот був близький до творця *Імператора* ще з однієї причини. Він перший, хто породив множинність світу. Завдяки своїм незліченим експедиціям і розслідуванням він зрозумів, що світ не однорідний, а мультикультурний. Як і припускав Капусцінський, Геродот був змушений подорожувати світом дитячою цікавістю, шукаючи відповідь на питання про те, звідки беруться кораблі на горизонті. У міру його пошуків «світ ріс» і «множився» для греків, з'являлися нові області і групи людей, настільки відмінні один від одного. Він швидко засвоїв, що «кожна культура вимагає прийняття і розуміння. І щоб зрозуміти це, перш за все необхідно знати це» ¹⁴⁹. З ентузіазмом і захопленням він досліджував звичаї, вірування і поведінку представників даної культури.

Це були ¹⁵⁰ нових і надзвичайних для нього світів, кожен з яких був різним і важливим. Він виявив, що тільки наблизившись до них, людина має шанс зрозуміти себе і культуру, в якій живе. Його «не виражена, а текстуальна теорія дзеркал» ¹⁵¹ визначала культури як своєрідні дзеркала, в яких вони можуть радитися один з одним, щоб визначити власну ідентичність ¹⁵². Це було важливим аспектом для Капусцінського, адже він також присвячував йому багато свого часу і уваги. Мультикультуралізм підштовхнув його до незлічених експедицій в невідоме і боротьби на захист Іншої людини. Цими якостями також був властивий древній репортер. Він був відкритий для самотності відкритих ним світів. Він ставився до них справедливо – нарівні зі своєю культурою. Таким чином він боровся з

расизмом і діяв «всупереч поширеній серед греків думці, що тільки [їхня] культура рахує ... а решта – *барбарос*»¹⁵³. Капустінський називає його «перший глобаліст», який своєю творчістю зруйнував грецький міф про цивілізаційну винятковість. Важливо, що він також зосередився на вічному конфлікті між Сходом і Заходом. Він пояснив її причини, описав курс. Шукаючи суть греко-перських воєн, він розумів, що це «конфлікт між диктатурою і демократією»¹⁵⁴.

Наприкінці цього підрозділу варто зазначити, що тлумачення Діань значною мірою зосередили увагу *Капустінського* на собі. Він ототожнював себе з Геродотом і описаним ним світом. Він виявив, що як споріднені душі, вони мали багато спільного, під яким вони мали на увазі «півслова». Тому він намагався зрозуміти не тільки навколишній світ і інших людей, а й самого себе.

Відображаючи себе в дзеркалі стародавнього репортера, він міг усвідомити особливості власної особистості. Як зазначають дослідники біографії Капустінського¹⁵⁵, його експедиції, розслідування, спостереження та зустрічі з іншими значною мірою стали подорожжю у власний інтер'єр. Автор «*Імперії*», безсумнівно, знав про це. Під час одного з інтерв'ю він зізнався, що те, що він пише, «є одним щоденником»¹⁵⁶. Майже в кожній книзі він ділився своїм досвідом з одержувачем. Він відкрив свої пристрасті, причини захоплення і радості. Він часто описував ситуації, під час яких його переповнювали страх і страх за власне життя. Він представив свої думки роздуми. Сухі коментарі в тексті він не вплітав, але – хоча і не завжди прямо – висловлював свою чесну думку на задану тему.

Він розумів, що запис цих переживань і обставин, його власні стани розуму і думки, асоціації і нагадування можуть розповісти читачеві більше про спостережувану реальність і, перш за все, більш достовірні, ніж прямий коментар до неї¹⁵⁷.

У реципієнта, читаючи його твори, може скластися враження, що з кожним реченням він зближується з їх автором, знайомлячись з його

реакціями в різних ситуаціях, емоціями і думками. Він також краще розуміє представлену ним реальність.

Як справедливо зазначають Новацька і Зьотек, біографія Капусцінського стала складати важливу ланку в його творчості. Він ставав все ясніше, «також у власних очах, важливою фігурою, іноді головним героєм його текстів»¹⁵⁸. Це стало причиною того, що, крім розповідей про події, він також зосередився на описі своїх переживань, а також обставин і переживань, які «супроводжували формування його бачення світу». Це видно як у творах, згаданих у попередньому розділі, в яких Капусцінський повернувся до своїх дитячих років, так і в тих, в яких він описав сучасний досвід. Можна назвати «Футбольну війну», в якій Капусцінський включив фрагменти «ніколи не написаної книги», яку ще називають «мої біди ніколи не записані». Таким чином, поміщений у війну... репортажі розміщуються «в порядку біографічного досвіду» творця Зошита, а ціле набуває «характеру зошита авторських спостережень за дивацтвами світу»¹⁵⁹.

Своєрідний автобіографія можна зустріти і в книзі «Чорне дерево», написання якої дозволило автору поглянути на себе по-новому. З тих пір – на думку дослідників його біографії¹⁶⁰ – Капусцінський міг вважати себе більше «письменником-мандрівником, ніж репортером». Ебону – книга, яка є результатом багаторічних експедицій на Темний континент – показала глядачам пристрасті Капусцінського, його мужність і велику готовність жертвувати цінностями.

Однак найважливішим твором, в якому він зосередився на власній біографії, є «Подорожі з Геродотом». Книга є не лише відкриттям світу Геродота та його особливостей, що змусило Капусцінського усвідомити, на скільки аспектів він «нагадує» свого господаря. Це також ретроспективний запис його перших подорожей. Опис супутніх переживань і думок. Реєстр цього, як і від недосвідченого іноземного кореспондента, набирає все більшої сміливості. Як чергова експедиція викликає в ньому наростаюче цікавість і бажання зустрітися окремо Світів. Те, як він усвідомлює свою чутливість –

бачучи «білу річку» виснажених і голодних людей, що сплять на вулиці в Індії, його слабкість і безпорадність – викликані незнанням мови, довірою – довіряючи свою долю в руки чужинців, або покіра – відчувався при зустрічі з іншою цивілізацією. Капусцінський був шокований культурою. Ось як він писав про Індію:

«Дзижчання, рух, світло і звук – це працювало як наркотик. Іноді я втрачав уявлення про те, де я був. Довелося бути схожим на лісову істоту: приголомшену, трохи перелякану, з широко відкритими очима, намагаючись щось побачити, проникнути, розрізнити»¹⁶¹.

Ці держави також супроводжували його під час наступних перших експедицій. Повернувшись з Китаю, він відчув непереборне почуття втрати. Культурні бар'єри – на жаль, не дозволили йому зблизитися з цією інопланетною цивілізацією. Стіна, яка є візитною карткою країни, стала для нього метафорою – стіною, що відокремлює її від китайського світу і живуть в ньому людей.

Він швидко зрозумів, що тільки працюючи над собою, у нього з'явиться шанс наблизитися до інакшості далеких країн. Тож він присвятив себе вивченню мов та знайомству з країнами, куди збирався, з теоретичної сторони – заглибившись у читання про їхню історію чи культуру. Завдяки наполегливості і наполегливості Капусцінський став великим репортером-мандрівником, намагаючись максимально пізнати різнобарвний світ до кінця своїх днів. Таким чином, його подорожі з Геродотом розкривають аспекти, які становили місію його буття¹⁶², і те, як зіткнення і боротьба з культурною інакшістю сформували його життя і письмо¹⁶³.

3.2 З різних точок зору

Щоб зрозуміти сучасний світ, необхідно використовувати рухомий глобус і дивитися на сцену, на якій ми живемо, з різних точок землі¹⁶⁴.

Згідно з цими словами, Капусцінський, немов у мозаїці, завершував

наступні частини реальності, яку він сприймав. Кожен з них відрізнявся від інших, адже всі країни, в яких він побував, регулювалися за своїми правилами.

Творець чорного дерева, підштовхнутий знаннями, додав до своєї головоломки подальші елементи, створивши цілий ряд культурних звичаїв і вірувань. При цьому він зосередився на Іншій людині, пізнавши його поведінку і відносини з оточуючими. Він намагався побачити світ своїми очима, щоб краще зрозуміти, в яких умовах він жив. Ці переживання, безсумнівно, збагатили його сприйняття свого оточення.

Таке різноманітне сприйняття дійсності можна побачити і у творчості Капусцінського. Адже він писав не тільки репортажі, які складали його наступні книги, а й заслуговують на увагу тут, в тому числі, спеціальні нотатки, будуючи серію Лапідарії.

Ця «нова художня артикуляція»¹⁶⁵ з'явилася у Капусцінському у вісімдесятих роках. Воєнний стан, введений в Польщі в той час, сприяв тому, що він втратив журналістські акредитації. Він покинув Польське агентство преси і була розпущена редакція тижневика «Культура», в якій він опублікував свої репортажі¹⁶⁶. Це стало б причиною тимчасового припинення стількох раніше журналістських подорожей і присвятити свою творчість іншій формі вираження. Таким чином, він мав справу з типом літератури, яка, за його словами, «з'являється в часи сонцестояння, точки проходження між двома історичними моментами»¹⁶⁷. Людина тоді відчуває, що щось необоротно закінчується, «а нова доба ще не настала». Такі моменти можуть спонукати письменника «знятися і написати так, ніби він писав п'ятдесят чи сто років тому» або – у випадку природи, більш відкритої для реальності, якою, безперечно, володів Капусцінський, – «спробувати вловити те, що він може: спостереження, короткі роздуми»¹⁶⁸. Творець Буша польськи почав записувати свої спостереження за дійсністю. Спочатку, згідно з Новацькою і Ziątek¹⁶⁹, це була необхідність. Він не міг писати репортажі, тому – як сам зізнавався – «за власну психічну придатність і

здоров'я»¹⁷⁰ він присвятив себе конспектуванню на спеціальній основі. Згодом, однак, це увійшло в його звичку, склавши основу для шеститомного збірника *Лapidарії*. Таким чином, Капусцінський став частиною ширшої тенденції письма, яку практикували Юліан Пшибош, Марія Кунчевічова, Анджей Бобковський та Чеслав Мілош.

Перший том вийшов у світ у 1990 році, зустрівши з великим здивуванням критиків. Були як його прихильники, так і противники. Наступні томи послідовно з'являлися в 1994, 1997, 2000, 2002 і 2007 роках.

Остання з них починається з однієї з трьох цитат, в якій говориться: «Фрагмент вчить нас розуміти, плинну будову нашого світу, він захоплює нас чарівністю тимчасовості». Вальтер Гільсберг¹⁷¹

Власне, в ньому описується специфіка такого типу творів творця *Імператора*. Тому що «*Лapidарія*» – це не «книга про те, як за нею спостерігають і подорожують по всьому світу». Звичайно, опис дійсності в них присутній, однак, як зазначає Збігнев Беньковський, «Ришард Капусцінський тут більше, ніж світ»¹⁷².

Сам автор «*Лapidарії*» називає її «незавершеним твором». Вони є записом вільних вражень, роздумів і думок, тобто чогось, що випадково кидається в очі або спадає на думку під час розмови чи обговорення¹⁷³. Тільки так можна захопити постійно мінливий світ. Тиск поточних подій викликає у письменника, бажаючи максимально донести до глядачів, вдаючись до фрагментації. Таким чином, він створює твір, який є свого роду *silva rerum*. Звідси і назва колекції *Лapidарії*, яка дослівно визначає місце, де зібрані зразки природних каменів або кам'яні фрагменти скульптур, історичних будівель або пам'ятників¹⁷⁴. Це речі, які є частиною неіснуючого цілого, з яким, як пише Капусцінський, не знаєш, що робити. Вони можуть бути свідченням минулого часу, а можуть привести до упорядкування і пояснення сучасного світу, який стає все більш хаотичним і важким для осмислення. Можливо, з цією метою, за словами автора «*Імперії*», все «тяжіє до великого *колажу*¹⁷⁵, до пухкої колекції фрагментів, а отже – до

лапідарію?»¹⁷⁶

У «*Лapidарії*» Капусцінського можна знайти нотатки майже з усіх тем. У них він торкнувся аспектів, що стосуються як його особистих справ, так і загальні філософські думки. Занурюючись в короткі тексти *лапідаріїв*, читач бачить перед очима видатного спостерігача, чутливого до всіх зол світу, але і людини, якого, безсумнівно, можна назвати «мудрецем, філософом, провідником, авторитетом і вчителем»¹⁷⁷.

І так, наприклад, у записках Капусцінського можна знайти його роздуми про себе. У них він зізнався, що був цікавою людиною, чия «все ще [...] Нові відкриття зачаровують»¹⁷⁸ і відрізняються допитливістю і грамотністю. Він готовий піти на ризик, який, за його словами, може приховувати трохи «хлоп'ячої фанфаронади», викликаной «необхідністю атмосфери надзвичайної напруги»¹⁷⁹. Він також вважав себе «дослідником інакшості», бажаючи пізнати і вловити значення «позитивно зрозумілої дивацтва»¹⁸⁰. Його надихала і природа – він любив пустелю, був у захваті від неба.

Також він присвятив багато фрагментів опису своєї професії. І письменник, і репортер. Він представив свої письменницькі здібності, звернув увагу на причини, за якими так мало людей працює репортерами, і дав пораду стати хорошим журналістом.

Як вже відомо, він був чудовим спостерігачем. У своїх нотатках, таким чином, він знайшов місце для опису людей, яких помітив. Наприклад, це сусіди, що живуть навпроти, або людина, яку Капусцінський часто пропускав на вулиці. Це також були люди, які дивилися на виставку картин. Що привернуло його увагу, так це те, що,

Як вони дивляться один на одного. Як вони дивляться один на одного. Взаємозв'язок між ними і образами. Як різні обличчя резонують або, навпаки, контрастують з виставкою, з атмосферою приміщення, з атмосферою представленої картини, як створюють композицію, просторово-художню пропозицію або навпаки – відволікають нас, руйнують видовище¹⁸¹.

Таким чином, дивлячись на фрагмент реальності – як у випадку з цитованим вище фрагментом – він виділяв окремі його елементи, потім аналізуючи, як вони взаємодіють між собою.

Отже, на його думку, як поводитися люди, які дивилися виставку? Чи були вони більш зацікавлені в зображеннях або в спостереженні один за одним? Чи складали вони з шедеврами живопису, чи руйнували їх пластичний простір? Такі аспекти заінтригували Капусцінського. Його надзвичайно цікавила поведінка людини, психіка і механізми дії. У своїй «Лapidарії» він також перерахував проблеми і слабкі сторони окремих людей, а також описав їх втрату в сучасному світі.

Роздуми про сьогодишню дійсність – найбільш часто піднімається питання в записках автора «Подорожей з Геродотом». У них він звернув увагу на постійно виникаючі кризи, труднощі і загрози. Він писав про зростаюче охоплення ЗМІ, політики, брехні, лицемірства і дурості. Він представив нинішню ситуацію в Польщі, зазначивши, як на неї вплинули минулі події. Торкнувся він і питань третього світу – його бідності і безпорадності.

Таким чином, він відчував великий піт в описі і поясненні сучасності. Дослідники його біографії вважали це ще однією з його пристрастей¹⁸². У lapidarium VI творець самого Імператора пояснив причини цих зусиль. Він процитував розмову з філософом Єжи Лозинським:

«Ми зійшлися на думці, що оскільки ми не можемо змінити світ, ми повинні хоча б спостерігати за ним і намагатися назвати його, створити мову, створити визначення для явищ, яких раніше не існувало, а тому не було визначено. Тому що тільки в визначеному і визначеному світіможна рухатися раціонально, розуміти його, впливати на його форму і порядок»¹⁸³.

Тому він хотів «інкапсулювати словами» помічені ним правила, які керують сучасною реальністю, щоб інші могли більшою мірою зрозуміти, що їх оточує. У той же час він знав, що «знати [і] обіймати нашу планету сьогодні поза можливостями людини»¹⁸⁴. Його постійно зростаюча

масштабність, безсумнівно, цього не дозволяє. Розум індивіда, таким чином, беспорядний, адже людське знання є сумою багатьох відомостей, поглядів і точок зору. Глобальну реальність можна пізнати тільки через колективний, колективний розум¹⁸⁵. Тому Капусцінський усвідомлював, що реальність, побачена його очима, не є єдиним джерелом, яке пояснить її одержувачу. З цієї причини у своїй *Лapidарії* він помістив думки та роздуми інших, які, на його думку, були важливими. Це були фрагменти чужих висловлювань або виступів, цитати творів або листів, інтерпретації віршів, картин і фотографій. Капусцінський назвав ці дорогоцінні думки інших перлинами¹⁸⁶. Він відчував себе зобов'язаним витягти їх, особливо з прочитаних творів. Тільки потім, ці «Захоплюючі думки» оточуючих «оживляють, світлішають». Вони також збагачують світ у перекладі автора «Імперії» власними точками зору.

Іншим, поряд з *Лapidаріями*, вираженням особистих роздумів Капусцінського була поезія. Саме з цієї художньої форми він і почав свою творчість. У шістнадцятирічному віці, в 1949 році дебютував віршами «*Листьмо зі швидкістю*» і «*Зцілення*», які з'явилися в журналі «Сьогодні і завтра». Цей факт вирішив про його майбутнє – завдяки цьому він став журналістом. Його помітили в редакції «Прапор молодих», що пропонує співпрацю.

Однак в інтерв'ю Станіславу Берешу Капусцінський заявив, що ніколи не відчував себе особливо поетом¹⁸⁷ піхотної дивізії. Він також вважав свої вступні вірші «дуже поганими»¹⁸⁸. Незважаючи на це, він ніколи не переставав висловлюватися в поезії. Це єдина форма, яка може містити в собі певні важливі для людини аспекти. Передати частину переважно особистого змісту неможливо в репортажі, тому що його предметом є інші люди і світ. Вірші, з іншого боку, дозволяють описати власний досвід – свої настрої і стани. Їх писемність розкріпачується в людині

«Надзвичайно позитивні емоції»¹⁸⁹. Потім у нього з'являється шанс відкрити в собі інакшість, про яку він раніше не підозрював.

Поезія мала важливе значення у творчості автора «*Імперії*» з іншої

причини. Він надавав великого значення мові, а в поезії слова є найважливішими. Пишучи свої книги, він значну частину свого часу присвячував «пошуку мовного ключа, пошуку свіжих, невикористаних слів у словниках»¹⁹⁰. Кожна описана ним тема регулювалася своїм стилем і формою. Як і у випадку з книгою «*Імператор*», в якій автор використовував архаїчну мову. Однак, незважаючи на ці зусилля, він відчував себе недооціненим. Як особистий провал,¹⁹¹ відчував, що аудиторія зосереджується виключно на проблемах, які він підняв, а не на тому, як вони були захоплені.

Для Капусцінського поезія була своєрідною «вправою на слово», збагачуючи його письменницьку майстерність. Це зробило його прозу такою чудовою:

Проза повинна мати музику, а поезія - ритм. Коли я починаю писати, я повинен знайти ритм. Він понесе мене, як річку. Якщо ритмічне значення пропозиції створити неможливо, я відмовляюся від нього. Спочатку в реченні повинен знайти свій внутрішній ритм, потім фрагмент тексту, і, нарешті, вся глава¹⁹².

Тому прагнення до ритмічності прози було причиною того, що Капусцінський не міг відмовитися від поезії. Як він підкреслював, написання віршів не було справою простою.

Вона вимагала підготовки як з технічного, так і з особистого боку. Перш ніж приступити до його створення, Капусцінський проаналізував майстерню інших поетів. Він був вірним і активним читачем не тільки польських, а й зарубіжних віршів. Він збирав книги і антології поезії, і навіть заглиблювався в критичні книги. Володіючи цими знаннями, він сів писати власні поетичні твори. У той час він намагався поставити себе в інший настрій, тому що не міг писати вірші «зі стрибка». Це вимагало іншого жанру спрямованості, лексики та образності¹⁹³.

Вірші автора «*Чорного дерева*» були зібрані в двох томах під назвою «*Записки і закони природи*». Перший з них був випущений в 1986 році. Це

також було – як і у випадку з першою частиною *Ланідарії* – продуктом ситуації, в якій опинився Капусцінський на початку вісімдесятих років ¹⁹⁴ року. Як вже було сказано, він направив свою роботу на сліди більш особистих, внутрішніх переживань і роздумів. Його пізніші вірші – написані більш епізодично через брак часу – склали другий том, опублікований у 2006 році.

То які історії про світ Капусцінський представив у своїх віршах?

Представлені в них образи говорять про біль і плин часу, про людські дилеми, невпевненості і страху. Їх автор закликав людину до боротьби. Протистояти стрімкій історії, яка «обсипає мрії людей піском» ¹⁹⁵. Капусцінський каже: «не засуджуй ні світ, ні долю», зосередьтеся на деталях навколо вас, подивіться на летючу птицю і сонечко, що блукає по стежці, тому що «життя триває». Тому слід не зриватися з негараздами, а помічати і насолоджуватися дрібницями, адже тільки тоді у людини з'являється шанс відчути, що він існує.

І, нарешті, третьою і останньою формою, через яку Капусцінський досліджував світ, була фотографія. Це була ще одна велика пристрасть, що доповнювала його письмо і поезію. Безсумнівно, це був спосіб поглянути на реальність зовсім по-іншому тому, що фотографія – це деталь, композиція деталей, це спроба знайти в ній метафору або символ, і дивлячись на неї, спостерігаючи за нею, є відображенням її – того, що ми знаємо про світ через нього, що він говорить нам ¹⁹⁶.

Таким чином Капусцінський підкреслив специфіку фотографії, що дозволяє людині дивитися на спостережувану реальність як на сукупність окремих зображень. Завдяки цьому він може зосередитися на деталях – людських обличчях, фрагментах архітектури, елементах світла і тіні. Таким чином, відкрийте для себе «речі, які без об'єктива не бачили б» ¹⁹⁷. Фото, навпаки, увічнюючи фрагмент реальності, дозволяє зупинитися на мить. Подивіться на неї кілька разів. Було розглянуто, які емоції він викликає, або до яких роздумів призводить. Тому що в фотографії, як і в поезії, є «спалах,

вибух і неймовірна щільність почуттів»¹⁹⁸.

Тому автор «Зошита» брав фотоапарат в свої подорожі, бажаючи увічнити якомога більше цінних спостережень. Свої перші знімки він зробив в Індії. На жаль, вижив лише один – зображуючи «голодних дітей, судорожно збирають зерна рису з бруду»¹⁹⁹, про що також розповідається в книзі «Подорожі з Геродотом». Ця єдина збережена на той час фотографія дуже порадувала Капусцінського. Йому вдалося «зупинити на частку секунди вічно поспішає життя і показати цей образ іншим»²⁰⁰. Як він писав в *Lapidarium II*, він усвідомлював крихкість часу, його непостійний і швидкоплинний характер. З цієї причини він ставився до кожної своєї фотографії як до дорогоцінної пам'яті.

Фотографії Капусцінського спочатку епізодично включалися в газетні репортажі як ілюстрації. Згодом вони стали з'являтися в книгах, потім на виставках і в альбомах²⁰¹. У 2000 році вийшов перший фотоальбом Капусцінського під назвою «З Африки». Як уже згадувалося, він роками подорожував по Темному континенту, відкриваючи його таємниці і красу. Так що це було місце, де була зроблена більшість його фотографій. Африка, завдяки своїй різноманітності та надзвичайним кольорам, був для нього надзвичайно фотогенічним континентом²⁰². Так він включив приватне його зображення в свій альбом. Вона складалася з «сотень обличь – дітей, жінок, людей похилого віку, солдатів». Найчастіше вони виявляють смирення і спокій, іноді цікавість, [...]»²⁰³. До альбому також увійшли: фото кінця п'ятдесятих років і «нові кольорові і чорно-білі портрети і фотографії груп людей, іноді також фотографії пейзажів.

Як зазначають Новацька та Зьотек, фотографії Капусцінського, безперечно, є записом унікальних моментів «кипіння світу», вони містять гуманітарне послання – як, зокрема, фотографія, на якій зображені озброєні діти, змушені воювати в революції і являють собою пронизливу картину Іншої людини²⁰⁴.

Однак особливу увагу їх привернула колекція фотографій, виставлених

в 1996 році під назвою «Хвіртки». На цих фотографіях зображена назва старих воріт. Вони вели до садів-наділів, розташованих на Мокотівському полі біля будинку Капусцінських. Без сумніву, вони розкривають багатство його художньої уяви. На думку дослідників біографії репортера, увічнені ним ворота можуть функціонувати і як «метафора розпаду і ерозії світу», і як обіцянка чогось невідомого, свого роду «запрошення до зустрічі»²⁰⁵. Глядач, дивлячись на картину, задається питанням, який різний світ ховається за кожним з них. Ця виставка: сповнений легкої простоти [...] вона доходить до серця художньої ідентичності Капусцінського – це запис постійної роботи його уяви, субтельної чутливості, пильності почуттів, які не потребують екзотичного стаффажу, щоб відкрити магію повсякденного життя²⁰⁶.

Ця цитата насправді підсумовує досконалість Капусцінського у відкритті таємниць світу. Він дивився на неї і інтерпретував з різних точок зору, в тому числі і з інших. Він був відкритий для сприйняття реальності практично з усіх куточків земної кулі. Однак він бачив не тільки величезний пейзаж, але перш за все окремі його елементи. Тому що світ є для нього колекцією окремих образів. І кожен з них сповнений цінних деталей. Тому варто зосередитися на них – звернути увагу на іншу людину і на те, як він бачить світ, на навколишню природу і на те, як вона взаємодіє з життям людини. Також варто «прислухатися до себе», до своїх емоцій і почуттів – спробувати зрозуміти і висловити їх. Так само, як це зробив Капусцінський. Всі аспекти зібрані на око, вухо, на дотик і запах, але перш за все напам'ять – він міг передати іншим. І в його творах, і віршах, і в фотографії. Він знав силу слів і образів, завдяки чому створював настрій і стимулював оточуючих до роздумів.

3.3 Філософія Капусцінського

«Він був мудрецем – це найвищий рівень літературної ініціації»²⁰⁷ – так писав про автора «Імперії» Єжи Пілч у «Дзеннику». Водночас він

підкреслив, що успіх творів Капусцінського обумовлений не лише його талантом, а передусім його мудрістю – розуміється не лише в інтелектуальній, а й у моральній категорії²⁰⁸.

То що ж характеризувало Капусцінського – як мислителя? Перш за все, найважливіше місце в його свідомості займала людина. Його філософію – за Казимиром Вольним-Зморжинським²⁰⁹ – можна порівняти з «філософією драматургії» отця Йозафа Тішнера²¹⁰. Він представляє життя²¹¹ як сцену, на якій відбувається щоденна драма людини. У своїй постійній боротьбі з реальністю він становить драматичну істоту: тобто «він існує в певний час і відкривається певним чином на інших і світ»²¹². Неможливо зрозуміти його суть у відриві від перерахованих вище аспектів. Вони ставили перед людиною певні завдання. Він повинен не тільки «приборкати сцену, по якій ходить», а перш за все – і головне – діалогічно відкритися іншій людині. Зустріч з «Іншим» грає вкрай важливу роль. Як стверджував отець Тішнер, «ніщо так не дає їжі для роздумів, як інше». Тільки в момент відкриття себе ближньому – людська свідомість відкривається світу.

У своїх творах Капусцінський дуже подібно вловив сутність людського буття. Говорячи про ці проблеми, однак, він не вводив філософських пропозицій, а просто намагався «зрозуміти людину, чому він діє так, як він діє, і які джерела цієї поведінки»²¹³. Він також не залишив без значення сцену Тішнера – тобто конкретний фон і передісторію людських вчинків. Прикладом може служити книга *«Імператор»*, описана в першому розділі.

Капусцінський включив опис спектру поведінки головного героя – імператора Хайле Селассіє – його рішень та їх причин, а також оточуючих його людей – їхніх нечесних ігор та лицемірства, а також людей та поза палацом, зосередившись на драмі їхнього бідного та несправедливого життя. Важливо, що при обговоренні окремих силуетів він намагався відобразити їх універсальним способом. Тобто такий, який пояснить аудиторії закономірності поведінки людини в тій чи іншій ситуації. З цієї причини книгу *«Імператор»* деякий час читав як алюзію на режим і правління в

Польщі Едуард Герек.

Такий глибокий погляд на людину, як зізнається Капусцінський, не є простою річчю. Труднощі, пов'язані з ознайомленням з інтер'єрами та поведінкою людей, включені у вірш «Запис певної ідеї»²¹⁴. У ньому він зізнається, що мало пройти багато часу, перш ніж він навчився «думати про людину як про людину». Незважаючи на це, він дістався до цілі. Він став дивитися на інших очима, вільними від забобонів і стереотипів, ставлячи собі питання «що таке людина в людині». Він також поцікавився:

«[...] Чи бути людиною – це щось очевидне, що відбувається саме собою, або ж до цього треба постійно прагнути, схилитися, постійно викликати в собі бажання бути людиною»²¹⁵.

Тому він знав, як важливо, що в сучасному світі людина повинна постійно намагатися бути самим собою. Тому що його окремішність і ексклюзивність надзвичайно важливі.

Тут також варто підкреслити, що важливим аспектом в прагненні до розуміння інших було розуміння автором самого себе.

Як і Тішнер, він знав, що основа для осягнення сутності світу полягає в тому, щоб бути відкритим для зустрічі з іншими. Таким чином, є в його книгах зображення людини практично з усіх куточків землі. Бідний і багатий чоловік, «чорний» і «білий», людина миру і крові. Але він намагався зрозуміти всіх. Як і священник-філософ, він зосередився для цієї мети на людських обличчях. Особа людини насправді є щирим викладом того, що приховано всередині нього. Для Тішнера особа - ключове слово, яке може описати зустріч двох людей. Крім того, читаючи твори Капусцінського або переглядаючи його фотографії, глядач звертає увагу глядача на те, як часто в них з'являється мотив людського обличчя. Саме вона першою відредагувала чоловіка, з яким він познайомився. Вона ілюструвала його внутрішні стани, переживала емоції і почуття.

Тому друга людина була найважливішою для автора «*Імперії*». І як джерело пізнання світу, герой творів, і як реципієнт. Саме на останнє він

орієнтувався при написанні своїх творів.

Отже, які істини, застереження і поради він хотів дати йому?

У його творах говориться про те, «як жити в ірраціональному, безглуздому світі, повному боротьби за владу і страху за своє життя»²¹⁶. Такий стан речей призводить до переконання в тому, що його погляди і цінності неактуальні. Капусцінський, бажаючи організувати втрачене людське мислення про дійсність, відчував себе зобов'язаним нести правду про неї. Він описав як переваги, так і недоліки світу. Адже він познайомився з усіма негативними механізмами, що з'являються сьогодні. Своїми розповідями, таким чином, він хотів «зробити так, щоб громадськість знала про чіткі межі добра і зла»²¹⁷.

3.3.1 Проти лицемірства світу

Особливо важливим у роздумах Капусцінського було прагнення до істини. Він неодноразово нарікав на те, як вона спотворюється в сучасному світі. Світ, в якому засоби масової інформації стали основним носієм інформації. Їхня мета, як підкреслює репортер, не в тому, щоб шукати правду – вона їх не цікавить. Швидше, вони зосереджуються на пошуку реклами, чого і досягають «публікація новин, які є максимально сенсаційними, часто уявними»²¹⁸. Таким чином вони створюють помилковий образ реальності в свідомості реципієнтів. Це світ постійних воєн, злочинності, політичних потрясінь. Однак Капусцінський наголошує, що сьогоднішня ситуація у світі аж ніяк не така песимістична. Менше одного відсотка людства в даний час бере участь у збройних конфліктах,²¹⁹ а решта живуть мирно.

Крім лицемірства і спотворення правди, ЗМІ також применшують істотні цінності життя. Вони прищеплюють людині відсутність цікавості до світу, байдужість і пасивність, повільне мислення – без темпу і уяви, і в той же час сліпу віру в «стереотипи, міфи і нісенітниці», створені і досі увічнені і небажання відкидати їх²²⁰.

Природа сучасної людини, на жаль, допускає маніпулювання його розумом. Як пише Капусцінський, «він більше реципієнт, ніж шукач»²²¹. Через свою ліню і відсутність уяви він охоче погоджується на «першу частину інформації або думки, і тим більше [...] спрощена, прикрашена і нісенітниця»²²² – тим краще для масової аудиторії. Таке повідомлення – часто містить «якесь фантастичне, [...] Деформація, заклинання» або казка – привертає увагу людини.

Автор «Законів природи» хотів боротися з вірою в помилково створений світ засобів масової інформації. Підкреслив небезпечну стислість прес- і телевізійних релізів, в яких немає місця цінним деталям, «багатство відтінків, [...] думки і переживання»²²³. Таке неглибоке послання, безсумнівно, спотворює красу складної реальності. Більш того, вона не призводить одержувача до цінних роздумів і думок.

Однак не лише лицемірство сучасної масової культури наводило жах на Капусцінського. Він також з великим жалем дивився на процес знищення мови. Засоби масової інформації, безсумнівно, вбивають його красу і різноманітність. Вони роблять людську мову ще біднішою і більш плоскою²²⁴. Щоб протистояти цьому, він поставив перед собою завдання шукати «слова крил», які дозволили б йому «піднятися на міліметр / над усім цим»²²⁵. Над світом, який збіднює мову, звітує словами, закликає до злих вчинків і називає «білих» «чорними». Капусцінський шукав чистих слів, які міг би сказати Равда. Тому що, як він сказав:

«Весь гуманізм [...] Письмо полягає саме в прагненні передати справжню картину світу, а не в сукупності стереотипів – це одне із завдань літератури, мистецтва, культури взагалі»²²⁶.

3.3.2 У дружбі з «Іншим»

«Інший – це я. Інший завжди близький, і часто в нас самих»²⁷.

Як уже згадувалося в першому розділі, особливе місце у творчості

Капусцінського займала тема третього світу. Таким чином він намагався не тільки наблизити інших до екзотичних мук і різноманітності чужої культури, але перш за все – наскільки різної – людини. Це стало основою його боротьби з європоцентризмом, піднесенням в милостивій культурі, упередженнями і дискримінацією.

Уже на початку його боротьби з далекими країнами його увагу привернуло те, як мало знань європейських країн про інші культури і людини, що живе в них. В епоху до телебачення практично нікого не цікавило існування далекого світу. Людська свідомість звертала увагу тільки на справи власної країни або континенту. Тому амбіція Капусцінського полягала в тому, щоб показати європейцям, наскільки егоїстичним був їхній менталітет, як вони помилялися, думаючи, що вони єдині у світі. Тому він хотів візуалізувати:

«Що Європа оточена величезною і постійно зростаючою різноманітністю культур, суспільств, релігій і цивілізацій. Життя на планеті, де взаємозв'язків стає все більше, вимагає цього усвідомлення і адаптації до кардинально нових умов глобальний»²²⁸.

Тому кожна людина повинна намагатися мислити в глобальному масштабі. Тільки тоді він зможе зрозуміти, що він є «особистістю, об'єднаною з іншими людьми»²²⁹. Тому він називав себе Капусцінським перекладачем з культури на культуру²³⁰. Описуючи правду про зарубіжні сфери, які він пережив, він хотів подолати стереотипи. ЗМІ зображували країни третього світу як майже непотрібну частину земної кулі. Вони часто опускали їх або представляли в найтемніших тонах:

«І тому ми отримуємо інформацію з пекла – в Бангладеш є лише повені; [...] в Руанді відбуваються постійні масові вбивства людей; у Пакистані безкарно триває торгівля наркотиками»²³¹.

Така неправдива інформація викликає у їх одержувачів ряд упереджень. Вони починають думати, що світ, в якому вони живуть, ідеальний, а райони за його межами – джерело небезпеки. Побоюючись за

своє життя і своє існування, вони бажають «відокремитися від цього злочинного світу»²³². Вони вказують на його відсталість і бідність, вважаючи себе вищими. Однак ніщо не могло бути далі від істини, як підкреслював автор «*Чорного дерева*». Тому він застерігав від такого шкідливого ставлення. Він перерахував у своїх *Ланідарії*, як людина не повинна поводитися під час зустрічі з Іншим і чужою культурою, яку вони вважають «неповноцінною». Перш за все, він не може зневажати, наставляти і підносити себе. Ставтеся до інакшості як до об'єкта глузувань і злоби. Така зустріч також повинна бути вільною від ненависті і люті. Найбажанішим тут є ставлення доброти і, перш за все, партнерські відносини, які приймають іншого як рівного²³³. Саме цьому в давнину викладала теорія дзеркал Геродота.

Він хотів показати світові інакшість як першу вошу – підкреслюючи при цьому її рівність. Це була інша людина і його культура, тому що вона дозволяла зрозуміти свою. Іншим важливим культурним захисником у житті Капусцінського був антрополог Броніслав Малиновський²³⁴. Він також вважав, що достукатися до людини і його причин можна тільки в тому випадку, якщо ставитися до нього однаково з самим собою. Його культурна теорія виступала проти припущень націоналізму, які вбачали окремішність з точки зору «нижчий» – «вищий». За його словами, міжкультурні відмінності не впливають на статус даної спільноти, а ставлять її на один рівень. Тому що різне не означає гірше.

Капусцінський, йдучи по стопах своєї влади, закликав суспільство пізнавати інакшість. Для подорожей, які вчать, що світ населений «більше частки мільярдів людей різних культур, релігій, мов і менталітетів»²³⁵. Всі вони належать до однієї людської сім'ї – «це наші брати і сестри, а інших у нас немає». Капусцінський вважав життя з ними «прекрасним почуттям»²³⁶. Він описав у своїх творах незліченну кількість зустрічей з ними. Їх гостинність і готовність допомогти. Цілий ряд форм поведінки та звичок. Тому він хотів показати глядачам приклад, прищепити їм бажання йти

глибоко в світ, щоб наблизитися до захоплюючих відмінностей практично в кожній сфері життя. Вони не тільки збагатять його глобальні знання, а й викличуть смирення, терпимість і повагу.

3.3.3 Негаразди третього світу

«Моя головна тема – життя бідних»²³⁷, – писав Капусцінський у своїй «Ланідарії». Саме так він зрозумів поняття третього світу. Він зрозумів, що бідність зачіпає майже вісімдесят відсотків людей, що живуть на землі. Він включив до них не тільки тих, хто був голодним, бо бідна людина також є тією, кого не поважають, не принижують, нехтують, зневажають²³⁸. Важливо, що він також не бачить виходу з ситуації, в якій опинився. Його особливість – тиша. Бідні люди не здатні викрикувати світу власне нещастя. Зі смиренням вони приймають тягар наступних днів.

Чи сподіваються вони покращити свою долю? Ні боротьби, ні крику про допомогу? На жаль, ні.

Тому Капусцінський вважав своєю письменницькою місією і моральним обов'язком говорити зі світом від їхнього імені²³⁹. Якщо вони мовчать – хтось повинен «дати їм голос». Тільки тоді будуть свідчити їх муки, вони дійдуть до свідомості народу, просячи допомоги і справедливості.

Своїми творами він сенсibiliзував світ до загально зрозуміле нещастя третього світу («Подорожі з Геродотом», «Імператором», «Ебеновим деревом»). Голод дорослих і дітей, їх поневіряння в пошуках достатнього місця для життя, їх хвороби і загрози з боку природи.

При цьому він звернув увагу на напружене прагнення людини до свободи. Багато країн, які він відвідав, були охоплені несправедливою владою. Він писав про те, наскільки змінюється людина нагорі, піклуючись тільки про власні інтереси, а не соціальні. Наскільки маргіналізований і переслідуваний «звичайний» народ (імператор, *шахиншах*).

Особливо чутливим він ставився до ситуації в африканських країнах

(чорне дерево). Ставши свідком повільного звільнення громади Чорного континенту від ярма колонізаторів, він хотів засвідчити те, наскільки цінною для них була ця подія. Незважаючи на кровопролиття, вони повільно кивали на знання про те, що Африка їхній дім і що колір шкіри більше не є підставою для переслідувань.

І, нарешті, Капусцінський писав про всі війни, революції і потрясіння. Збройні конфлікти були для нього надзвичайно важливою темою. Як він зізнався:

Війна не закінчилася для мене ні в 1945 році, ні незабаром після неї. Для тих, хто пережив її, війна ніколи не закінчується остаточно²⁴⁰.

Завдяки своєму особистому досвіду він зміг зрозуміти страждання інших людей під час війни. Це виправдовувало – як пишуть Новацька і Зьотек²⁴¹ – його право писати про реальність війни. Він прекрасно знав, що людина думає і відчуває в той момент, які його страхи і муки. У своєму вірші «Друти», зверненому до інших, також торкаючись цієї теми, він писав:

«Ви пишете про людину в таборі, я пишу про табір у чоловіка. Ваш колючий дріт знаходиться зовні. У моєму випадку вони кружляють всередині кожного з нас. Як ви думаєте, різниця така велика?» Це дві сторони одних і тих самих мук²⁴².

У такий спосіб він хотів підкреслити відмінності в підході до воєнних реалій. Для нього найважливішими були процеси, що відбуваються в людині в той час. Тільки тоді він знайшов місце для опису зовнішніх аспектів. Інші, навпаки, надавали більшого значення створенню очей-образів. Описуючи табірні муки і страждання в оточенні колючого дроту.

3.3.4 Особистість доброго репортера

Капусцінський був – і залишається – авторитетом для широкого кола людей, які практикують його професію. Він часто зустрічався з молодими, початківцями журналістами, які часто зверталися до нього за порадою для

досягнення успіху. Капусцінський охоче погодився на ці прохання, представивши своїй аудиторії профіль хорошого репортера. Свої зауваження на цю тему він також включив в *«Автопортрет репортера»*, *«Ланідарія»*, а також майже у всі свої роботи, описавши ситуації, з якими репортер часто стикається на своєму шляху.

Тому це доречний підсумок останнього розділу роздумів про Капусцінського. Його порада бути хорошим журналістом увібрала в себе його якості і інтерпретатора реальності, і мораліста. Він вчив, як бути хорошою людиною. Завдяки цьому він не тільки стане відмінним репортером, але і підвищить якість свого життя. Так яким же повинен бути чоловік?

Як видатний інтерпретатор сучасних і минулих реалій, Капусцінський радив йому дивитися на світ як на скарбницю, повну різноманітних перетворень і явищ. Відчуйте їх усіма своїми почуттями. Зверніть увагу на «маленькі» і, здавалося б, не дуже важливі речі – адже саме в них прихована краса реальності. Чутливість до деталей дозволяє зрозуміти його в більшій мірі.

Вивчення сутності світу також має супроводжуватися глобальним сприйняттям його . Обіймаючи зором і розумом не тільки найближче оточення, свою країну або континент, а й далекі – як би інші світи. Завдяки цьому у людини з'явився шанс позбутися європоцентризму і націоналізму. Знайомство з інакшістю звільнить його від стереотипів і забобонів. Він зрозуміє, що інші культури, інтригуючі своєю самотністю, надзвичайно варті того, щоб їх знати. Він також почне поважати іншу людину, яка там живе. Капусцінський порадив ставитися до нього як до сусіда. Під час зустрічі будьте відкриті до його міркувань. Не критикуйте і не ставтеся як до когось неповноцінного, а створіть діалог рівноправних співрозмовників. Довіряйте, даруйте посмішку і доброту. «Цінувати приватність, особистість і цінності, які він сповідує»²⁴³.

Тому репортер закликав світ подорожувати і спілкуватися з Іншою

Людиною. Прислухатися до його слів і жестів, досліджувати його поведінку і їх причини. Завдяки цьому він зрозуміє, в чому полягає його окремішність, і придбає картину реальності, що сприймається його очима.

Також важливо зосередитися на труднощах, які відчувають інші. Бути чутливими до їхньої бідності та життєвих трагедій. Вони готові простягнути їм руку допомоги і проголосити іншим про своє нещастя, бо: «Ми повинні плакати над людською бідністю, над жорстокою, безмежною бідністю людини [...] їхня власна бідність та чужа [...]»²⁴⁴.

У своїй роботі над «Я – людина» Капусцінський також навчав смиренню і скромності. Незалежно від ситуації – бути собою. Щоб індивідуальність людини була його силою. Пізнати собі ціну, йти по життю: «Жодних наклейок прапора без Tomahawk, без шлейфу, викинути олов'яну трубу»²⁴⁵

І з дитячою цікавістю і оптимізмом він «кинувся» назустріч світу, своєму ближньому і собі. Тоді його майбутнє буде зеленим. І «тільки ті, що мають зелень у голові – не думають про страх»²⁴⁶.

ВИСНОВКИ

Існує нескінченна кількість символів, які можна витягти з одного і того ж чоловіка ²⁴⁷.

Чи знав Капусцінський про те, скільки різних персонажів містить його особистість? Чи знав він, яка він велика людина ?

Судячи з його наступних слів, він був досить скромним. Тому досвого успіху йому довелося підходити з дистанції. Насправді він писав: «Світ цінує мене більше, ніж я ціную себе, не тільки за те, що я пишу, але і за те, яким я є» ²⁴⁸.

Ті, хто стикався з ним, підкреслювали крихкість і невпевненість його постави. Сила, якою він володів, текла зсередини. Він приваблював людей своєю щирою усмішкою, яка наповнювала все його єство ²⁴⁹. У нього були живі, мудрі і веселі очі, які постійно дивувалися світу і з зосередженістю і увагою слухали інших людей.

То що ж було за добрим обличчям Ришарда Капусцінського?

Перш за все, він був чудовим репортером світового масштабу. Авторитет для тих, хто практикував одну і ту ж професію. Приклад мужності і незліченних жертв на шляху до придбання цінної інформації. Правильний підхід до інших людей, що спонукало його співрозмовників до чесної і відкритої розмови. Зразок запам'ятовування важливих подій і вмілого відбору. І, нарешті, він також був творцем неперевершеного стилю.

Тут розкривається ще одне його обличчя – письменник. Проста і вільна мова його текстів робила їх доступними і зрозумілими для кожної людини. Однак вони не залишаються вільними від барвистих і великих описів дійсності, які створюють в уяві читача ряд образів. З цієї причини Капусцінський спрямував свою публіцистичну роботу на belles-lettres. Саме вона дозволила йому зосередитися на деталях. Не тільки на поданні світу фактів, перевічених вами, а й на описі їх фону, створенні настрою і клімату. Тільки після цього Ви можете включити повідомлення в свою роботу. Запис

думок і почуттів, які дадуть одержувачу важливі роздуми.

Капусцінський також був поетом, інкапсулюючи свої внутрішні стани словами. Прояв чуйності і вміння говорити мовою. Це був надзвичайно важливий для нього творчий елемент. Він знав, що кожен аспект дійсності має свою форму і стиль. Тому репортаж – передав світові важливі події, книга – захопив їх ширше, створив героя і сюжет, стимулював інтерпретацію і роздуми, а вірш – дозволив глибоко проникнути в себе, зробити так, щоб люди усвідомлювали ваш власний дорогоцінний досвід.

В іншій формі Капусцінський зміг передати своє сприйняття світу іншим. Це була фотографія. Вона зачарувала його своєю деталізацією і увагою до деталей. Вона розглядала дійсність як конгломерацію окремих образів. Вона зосередила свою увагу на кожному з них, шукаючи окремі елементи краси.

Отже, сприйняття світу, настільки різноманітне у творчості Капусцінського, дає основу для називання іншого обличчя. А саме особа перекладача. У певному сенсі він вважав своєю місією донести правду про світ до своїх одержувачів. Він спостерігав за цим глибоко, щосили намагаючись зрозуміти. Він потягнувся в минуле, щоб з'ясувати причини, чому картина сучасної дійсності виглядає так, як вона виглядає. Таким чином він хотів зробити так, щоб передача своїх знань іншим збагатила їх сприйняття світу і змусила їх відчувати себе в ньому в безпеці.

Тому добробут людини був для нього надзвичайно важливим. Однак він думав не тільки про свою аудиторію, на яку відкрив світові очі, а й про людей, від імені яких писав. Тематикою своїх творів Капусцінський хотів привернути увагу світу до голоду і злиднів, до несправедливості, переслідувань і відсутності поваги. Так він був би моралістом. Він вчив, як позбутися від негативних якостей, які ранять оточуючих. Він боровся проти дискримінації країн третього світу, проти націоналізму Європи, проти упереджень людини до різних культур або свого кольорового сусіда.

Він хотів прищепити людям поведіння з «Інакшістю» нарівні з

власною культурою. Він закликав заглибитися в багатобарвність інопланетних світів і дружбу з людиною, що живе там. Він знав, наскільки чудовим і прекрасним був цей досвід. Як авантюрист – а це ще одна сторона його особистості – ці дуже різні землі захоплювали і цікавили його безмірно.

Бо Капусцінський – це людина, яка постійно дивувалася світові. Він мандрівник, який хоче познайомитися практично з кожним куточком земної кулі. Це людина, переповнюється пристрастю зустрічі з невідомим, проживання в екстремальних умовах, небезпечних ситуаціях, які ставлять під загрозу його життя. Так він був людиною, спраглою до азарту, що не бажає стабілізуватися – громадянами світу, приреченими на нескінченну дорогу.

Його досягнення можна помістити як серед найвидатніших авторів репортажу – Мельхіора Ваньковича чи Ксаверія Прушинського, так і серед затятих «авантюристів» – які подорожують невідомими краями світу, щоб наблизити їх до інших, таких як Войцех Цейровський. Доречно буде також порівняти Капусцінського з вищезгаданим довоєнним, всесвітньо відомим репортером-мандрівником Фердинандом Гетелем. Схожість їх роботи безсумнівна, але роками її важко було помітити, адже в результаті маніпуляцій комуністичної влади Гетля звинуватили в колабораціонізмі з нацистами (насправді він був «незручним» свідком німецької місії, що розслідує могили в Катині) і його твори піддавалися цензурі. Однак він незмінно залишався одним з найвидатніших художників міжвоєнного періоду.

Як і творець *«Імператора»*, значну частину своєї творчості він присвятив екзотичному репортажу. Під час численних експедицій (починаючи з примусової депортації в Туркестан під час Першої світової війни і втечі звідти) він заглиблювався в далекі простори і культури, а пізніше описував їх в своїх роботах. Він був – як і Капусцінський – сміливим і готовим до жертв, неодноразово наражаючи своє життя на небезпеку.

Репортажі Ришарда Капусцінського не є типовими нотатками людини, яка ходить по світу і записує враження, їх вражає величезний ресурс думок,

асоціацій, схильність до рефлексії універсального характеру. Вражає чутливість Капусцінського до світу та його допитливість, ненаситність пізнання. У його текстах не тільки в репортажах є місце важливим речам і дрібницям, серйозності, навіть пафосу і посмішок, в той час як відмінне почуття спостережливості і об'єктивна достовірність примиряються з емоціями, перш за все зі співчуттям. Тому що Ришард Капусцінський був, як його пам'ятають ті, хто його знав, надзвичайно ввічливою, щирою і доброю людиною: «У наших серцях все ще є велика туга за добром людини», – розповіли його учнів ²⁵⁰. Його скромність здивувала, його велика доброта приваблювала. Як писав Єжи Пілч ²⁵¹, саме від неї походять його мужність і мудрість, оптимізм і віра в інших людей.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. K. Wolny- Zmorzyński, A. Kaliszewski, W. Furman, *Gatunki dziennikarskie. Teoria, praktyka, język*, Warszawa 2006, s. 52.
2. M. Wańkowicz, *Karafka La Fontaine'a*, T. I, Kraków 1972, s. *Tamże*.
3. *Słownik literatury polskiej XX wieku*, pod red. A. Brodzkiej i in., Wrocław 1992.
4. Informacje podaje za: K. Wolny-Zmorzyński, *Reportaż*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów*, podred. Z. Bauera i E. Chudzińskiego, Kraków 2000, oraz K. Wolny- Zmorz yński, A. Kaliszewski, W. Furman, *dz. cyt.*, ss. 52 - 56.
5. Itinerarium – p.łac. *itinerarius* ‘związany z podróżą’, antyczny opis podróży, zawierający dane dotyczące trasy, często w formie dziennika.
6. H. Sienkiewicz, *Listy z podróży do Ameryki*, Warszawa 1986, s. 68.
7. R. Kapuściński, *Autoportret reportera*, Kraków 2003, s. 67.
8. *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, pod red. J. Krzyżanowskiego, T II, Warszawa 1985, s. 281.
9. R. Kapuściński, *Autoportret reportera*, s. 66.
10. K. Wolny-Zmorzyński, *O twórczości Ryszarda Kapuścińskiego. Próba interpretacji*, Rzeszów 1998, s. 49.
11. *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, pod red. J. Krzyżanowskiego, ss. 554 -545.
12. Informacje podaje za: *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, pod red. J. Krzyżanowskiego, T I, Warszawa 1984, s. 311.
13. E.E. Kisch, *Wesen des Reporters*, „Das Literarische Echo”, 1918 nr 8., cytat [za:] K. Wolny- Zmorz yński, A. Kaliszewski, W. Furman, *Gatunki dziennikarskie...*, *dz. cyt.*, s. 57.
14. M. Wańkowicz, *Prosto od Krowy*, Warszawa 1965, s. 18.
15. *Rzeczywistość i fikcja*, [w:] *Pisma krytyczne*, Warszawa 1963, s. 404., cytat za: K. Wolny- Zmorz yński, A. Kaliszewski, W. Furman,

- Gatunki dziennikarskie...*, dz. cyt., s. 57.
16. *Teoria i praktyka dziennikarstwa*, pod red.: B. Golka, M. Kafla, Z. Mitzner, Warszawa 1964, rozdz. *Reportaż*. Cytat za: K. Wolny-Zmorzyński, A. Kaliszewski, W. Furman, dz. cyt., s. 57.
17. Cytat za: K. Wolny-Zmorzyński, *O twórczości...*, s. 7.
18. Humanizować – nadawać znaczenie sprawom człowieka, uważać je za nadrzędne w stosunku do innych; czynić coś bardziej ludzkim, humanitarnym.
19. W. Nawrocki, *Literatura faktu – literaturą przyszłości?*, „Życie Literackie” 1975, nr 11/207, s. 15.
20. Zob. *Literatura faktu – puste przestrzenie i stłoczone kulisy*, „Literatura” 1974, nr 2, s. 9.
21. S. Skwarczyńska, *Wstęp do nauki o literaturze*. Tom I, Warszawa 1969, s. 44.
22. K. Wolny-Zmorzyński, *O twórczości...*, s. 15.
23. M. Wańkowicz, *Ziele na kraterze*, Warszawa 1983, s. 122.
24. W. Kubacki, *Zmierzch reportażu*, „Tygodnik Ilustrowany” 1937, nr 37.
25. Tytuł podrozdziału swoją treścią nawiązuje do filmu M. Antonioniego pod tytułem *Zawód: reporter*. Odnaleźć w nim można pewne wspólne cechy charakteryzujące pracę zarówno Kapuścińskiego, jak i głównego bohatera filmu – reportera Davida Locke’a. Łączy ich nie tylko nieugiętość w poszukiwaniu prawdy, ale także nieokiełznana nawet przez niebezpieczeństwo ciekawość.
26. R. Kapuściński, *Autoportret reportera*, s. 76.
27. New Journalism – inaczej Nowe dziennikarstwo, opiera się na stosowaniu literackich technik w reportażach i esejach; co nadaje tekstom walor ekspresjonistyczny, zwany ostatnio *historycznym*. Nazwę ukuł Tom Wolfe wydając w 1973r. zbiór artykułów różnych autorów, pt. *The New Journalism*.
28. R. Kapuściński, *Autoportret reportera*, s. 52.

- 29.Cytat za: K. Wolny- Zmorzyński, *Reportaż. Jak go napisać?*, Warszawa 2004, s. 142.
- 30.R. Kapuściński, *Lapidaria*, Warszawa 2003, s.216 – 217.
- 31.K. Wolny- Zmorzyński, *O twórczości...*, s. 37 oraz s. 56.
- 32.R. Kapuściński, *Autoportret reportera*, s. 28.
- 33.R. Kapuściński *Lapidaria*, Warszawa 2003, s.154.
- 34.Tenże, *Autoportret reportera*, ss. 59-60. ⁴⁰ Tenże, *Cesarz*, Warszawa 1988, s. 20. ⁴¹ Tenże, *Lapidaria*, s. 117.
- 35.T. Krzemień, Rozmowa z R. Kapuścińskim, „Kultura” 1978 nr 47.
- 36.R. Kapuściński, *Lapidaria*, s. 104.
- 37.Tenże, *Lapidarium VI*, Warszawa 2007, s.51.
- 38.K. Łęcki, *Trzeba być w środku wydarzeń*. Rozmowa z R. Kapuścińskim, „Śląsk” 1997, nr 12, s.24.
- 39.R. Kapuściński, *Lapidaria*, s. 169.
- 40.Por.: <http://www.kapuscinski.info/page/ksiazki/10/txt/226>.
- 41.Nagranie programu telewizyjnego M. Millera, zrealizowane w PWSFTviT w Łodzi w 1987 roku. Cytat za: B. Nowacka, Z. Ziątek, *Ryszard Kapuściński. Biografia pisarza*, Kraków 2008, s.193.
- 42.K. Wolny- Zmorzyński, *O twórczości...*, ss. 86 – 87.
- 43.K. Wolny- Zmorzyński, *O twórczości...*, s. 61.
- 44.R. Kapuściński, *Cesarz*, s. 16.
- 45.A. Domosławski, *Traktat o władzy, czyli „Cesarz” Ryszarda Kapuścińskiego*, Recenzja książki [na:] www.kapuscinski.info.
- 46.R. Kapuściński, *Cesarz*, s. 9
- 47.Z. Bauer, *Izmael płynie dalej*, „Życie Literackie”, nr 7/1979, s.6.
- 48.W. Giełżyński, *Cesarz, co miał fajne życie*, „Nowe Książki, nr 2/1979, s. 60.R. Kapuściński, *Notes*, Warszawa 1988, s. 160.
- 49.R. Kapuściński, *Autoportret reportera*, s. 11.
- 50.Por.: M. Miller, *Reporterów sposób na życie*, Warszawa 1982, s. 243.
- 51.R. Kapuściński, *Podróże z Herodotem*, Kraków 2004, s. 253.

52. Nomada – koczownik, wędrowiec, członek grupy ludzi nieposiadającej stałego miejsca zamieszkania, przemieszczającej się z miejsca na miejsce. Osoba prowadząca koczowniczy, wędrowny tryb życia, także podróżująca stale lub sezonowo z powodów handlowych, kulturowych lub religijnych.
53. R. Kapuściński, *Podróże z Herodotem*, ss. 252 – 253.
54. D. Szyller, *Fragmenty rozmów ze zmarłym mistrzem reportażu*, „Dziennik”, 2001-01-24.
55. R. Kapuściński, *Autoportret reportera*, s. 11.
56. Homo viator, łac. – podróżny, pielgrzym (średniowieczny symbol doli człowieczej).
57. B. Nowacka, Z. Ziątek, *Ryszard Kapuściński. Biografia pisarza*, s. 15.
58. B. Marzec, *Miał jeszcze napisać o Pińsku. Z Martinem Pollackiem, tłumaczem książek Ryszarda Kapuścińskiego, rozmawia Bartosz Marzec*, „Rzeczpospolita”, 27-01-2007.
59. B. N. Łopieńska, *Człowiek z bagna*, „Przekrój”, 28/3029, 13-07-2003.
60. R. Kapuściński, *Autoportret reportera*, s. 56.
61. W. Bereś, K. Brunetko *Kapuściński: nie ogarniam świata*, Warszawa 2007, s. 260.
62. B. Nowacka, Z. Ziątek, dz. cyt., s. 61.
63. R. Kapuściński, *Podróże z Herodotem*, s. 13.
64. A. Kapuścińska, Przedmowa do książki R. Kapuścińskiego *Dałem głos ubogim*, Kraków 2008, s. 7.⁹⁰ R. Kapuściński, *Podróże z Herodotem*, ss. 15-16.
65. B. Nowacka, Z. Ziątek, dz. cyt., s. 315.
66. R. Kapuściński, *Podróże z Herodotem*, s. 157.
67. A. Bąkowski, *W drodze do Innego*, „Palestra” nr 5-6/2007.
68. R. Kapuściński, *Podróże z Herodotem*, s. 137.
69. S. Rushdie, *Reportaż z koszmaru*, „Literatura na świecie”, nr 12/1987, s. 302.

- 70.R. Kapuściński, *Jeszcze dzień życia*, Warszawa 1988, ss. 235-236.
- 71.S. Rushdie, *Reportaż z koszmaru*, „Literatura na świecie”, nr 12/1987, s. 302.
- 72.R. Kapuściński, *Autoportret reportera*, s. 59.
- 73.W. Bereś, K. Brunetko, *dz. cyt.*, s. 259.
- 74.R. Kapuściński, *Podróże z Herodotem*, s. 244.
- 75.B. Nowacka, Z. Ziątek, *dz. cyt.*, s. 10.
- 76.Cyt. za: R. Trojanowicz, *Dotrzeć do prawdy*, „Ilustrowany Kurier Polski” 1994, nr 102.
- 77.B. Nowacka, Z. Ziątek, *dz. cyt.*, s. 9.
- 78.R. Kapuściński, *Podróże z Herodotem*, s. 16.
- 79.B. Nowacka, Z. Ziątek, *dz. cyt.*, s. 314.
- 80.R. Kapuściński, *Jeszcze dzień życia*, s. 331.
- 81.B. Nowacka, Z. Ziątek, *dz. cyt.*, s. 274.
- 82.R. Kapuściński, *Dalem głos ubogim*, s. 122.
- 83.B. Nowacka, Z. Ziątek, *dz. cyt.*, s. 277.
- 84.R. Kapuściński, *Lapidarium* [Ryszard Kapuściński o książce], [na:] www.kapuscinski.info.
- 85.Cyt. za: R. Kapuściński, *Lapidarium VI*, s. 5.
- 86.Z. Bieńkowski, *Ryszard by Kapuściński* [Recenzja książki *Lapidarium*], „Nowe Książki”, nr 6, s. 5.
- 87.R. Kapuściński, *Autoportret reportera*, s. 91.
- 88.*Słownik wyrazów obcych PWN*, pod red. Prof. dr J. Tokarskiego, Warszawa 1980, s.419.
- 89.R. Kapuściński, *Lapidaria*, tylna okładka książki.
- 90.B. Nowacka, Z. Ziątek, *dz. cyt.*, s. 281.
- 91.R. Kapuściński, *Lapidarium VI*, s. 54.